

Agamben'in İstisna Hali Olarak Pandemi Döneminde Dışsal Siyasal Etkililik: Sosyal Etki Teori Çerçevesinde Bir İnceleme *

External Political Efficacy in The Period of Pandemic as Agamben's State of Exception: An Investigation in The Framework of Social Impact Theory

Nigâr DEĞİRMENCİ¹, Ferda Esin GÜLEL²

Öz

Bu çalışmada Agamben'in "İstisna Hali" kavramından yola çıkılarak pandemi döneminde alınan ve uygulamaya konan önleyici ve ihtiyati tedbirlerin Sosyal Etki Teorisi çerçevesinde üniversite öğrencilerinin Dışsal Siyasal Etkililik duygularında nasıl bir değişiklik yarattığı sorusunun cevabını bulmaya yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede bir üniversite öğrencileri üzerinde alan araştırması yapılmış ve elde edilen veriler SPSS 23 yazılımı yardımıyla uyum analizi kullanılmak suretiyle değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucunda siyasal iktidara ve dolayısıyla kazanan partilere yakın duran bireylerin dışsal siyasal etkililikleri yüksek iken muhalif siyasal partilere destek verenlerin düşük olduğu gözlemlenmiştir. Ancak açık uçlu olarak sorduğumuz sorulardan anlaşıldığı kadarıyla da öğrencilerin bu süreci genel olarak siyasetin dışında, olduğundan çok daha kapsamlı bir "istisna hali" olarak algıladıkları anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstisna hali, Dışsal Siyasal Etkililik, Covid-19, Pandemi, Uyum Analizi

Abstract

In this study, it was prepared to find the answer to the question of how the preventive and precautionary measures taken and put into practice during the pandemic period, based on Agamben's concept of "State of Exception", created a change in the feelings of external political efficacy of university students within the framework of Social Impact Theory. In this context, a field study was conducted on university students and the data obtained were evaluated by using correspondence analyses with the help of SPSS 23 software. As a result of these evaluations, it has been observed that while the external political efficacy of individuals who are close to the political power and thus to the winning parties is high, those who support the opposition political parties are low. However, as understood from the open-ended questions we asked that the students generally perceived this process as outside of politics. a much more comprehensive "state of exception" than it was.

Keywords: State of Exception, External Political Efficacy, Covid-19, Pandemic, Correspondence Analysis

1. GİRİŞ

2020 Mart ayından itibaren tüm dünyada radikal tedbirlere yol açan Covid-19 Pandemisi Dünya Sağlık Örgütü'nün de uyarıları doğrultusunda Türkiye'de de günlük hayatı altüst

eden, sınırlandıran, ayrıştıran ve kapatan önlemlere yol açmıştır. Cumhurbaşkanlığının önderliğinde alınan kararlar ve kapsamı bizi ister istemez Foucault'nun (2013, s. 40) biyo-iktidar diye kendi deyimiyle "gelişigüzel" tanımladığı "modern Batılı toplumların 18. yüzyıldan itibaren insanın bir

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed. / Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ Nigâr DEĞİRMENCİ

ORCID ID: 0000-0002-6295-6265

Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Denizli, Türkiye. ndegirmenci@pau.edu.tr

Assoc. Prof. Dr., Pamukkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Denizli, Türkiye. ndegirmenci@pau.edu.tr

¹ Ferda Esin GÜLEL

ORCID ID: 0000-0001-7060-7914

Doç.Dr., Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Denizli, Türkiye. fegulel@pau.edu.tr

Assoc. Prof. Dr., Pamukkale University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, Denizli, Türkiye. fegulel@pau.edu.tr

Geliş Tarihi/Received : 15.11.2021

Kabul Tarihi/Accepted : 23.06.2022

Çevrimiçi Yayın/Published : 24.06.2022

Makale Atf Önerisi /Citation (APA):

Değirmenci, N., Gülel, F.E (2022). Agamben'in İstisna Hali Olarak Pandemi Döneminde Dışsal Siyasal Etkililik: Sosyal Etki Teori Çerçevesinde Bir İnceleme. *İzmir Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 45-65. DOI:10.47899/ijss.1023823

insan türü teşkil ettiği yönündeki temel biyolojik olguyu nasıl hesaba katmaya başladıklarını” anlatan duruma geri götürür. Siyasal iktidarların salgınla mücadele yollarını üç kategoride toparlayan Foucault, “Orta Çağ’da cüzzamlılara yönelik önlemler”, “16. ve 17. Yüzyıl vebasına yönelik önlemler” ve “18. yüzyıl çiçek hastalığına yönelik önlemler” arasında belirgin farklılıklar tespit etmiştir. İlkinde “cüzamlı olanlarla olmayanları birbirinden ayıran bir dışlama [ve cüzzamlıların ölümüne terki]” söz konusu iken ikincisinde “vebanın olduğu bölgeleri, şehirleri tam anlamıyla çerçeveye sınırlama” gözlemlenir. Sonuncusuna geldiğimizde ise siyasal iktidarın çabası cüzzamdaki dışlama ya da vebadaki karantınayı kurmak yerine “kaç kişinin, kaç yaşında, hangi sonuçlar ve hangi ölüm oranlarıyla çiçek hastalığına yakalandığını, nasıl izler taşıdığını, aşının taşıdığı riskleri, bir bireyin aşıya rağmen ölme ya da hastalığa yakalanma risklerini, nüfus üzerindeki genel etkileri bilmektir.” Foucault’nun örnek olarak Çiçek hastalığını seçmesinin birtakım gerekçeleri vardır. Bunların başında da neredeyse 8’de 1’e denk gelen yüksek ölüm oranları; beş ya da altı seneyi pek geçmeyen aralıklarla çok yoğun salgın patlamaları içermesi ve son olarak da 1720’de bulunan çiçek aşısını takip eden süreçte 19. yüzyıl boyunca “aşılma” sürecinin yaşanmasıdır. Diğer taraftan 18. yüzyılın liberal rüzgarının etkisinde ortaya çıkan özgürlükler, “aslında iktidar teknolojilerinin dönüşümü ve biçim değiştirmesi kapsamında anlaşılmalıdır” (Foucault, 2013, s. 48,52) ve bu sebeple çiçek hastalığı salgınıyla mücadele bağlamında alınan önlemler -geçmişteki Cüzzam ve Veba ile mücadele içindeki disiplinci mekanizmalardan farklı olarak- bu özgürlüklerle çelişmeyecek şekilde olması gerekir. Oysa günümüz liberal demokrasilerinde pandemi ile ilgili önlemler incelendiğinde bu önlemlerin yukarıda ifade edilen üç farklı yaklaşımın bir sentezi olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Hindistan’daki ölümüne terk etmelerle (Khare, 2021) Cüzzam yaklaşımından; tam ve kısmî kapatma kararlarının yanında ulusal ve uluslararası ulaşımın sınırlandırılması ve hatta yer yer sonlandırılması veba yaklaşımından; son olarak pandeminin her bir boyutu ile ilgili günlük istatistiksel bilgilerin takibi ve aşılma ile Çiçek Hastalığı yaklaşımından izler taşımaktadır. Diğer taraftan disiplinci iktidar günümüz liberal demokrasilerinde kendine yer açıp bu türden radikal önlemleri uygulayabilmesi için kendine bir tür “istisna hali” (*state of exception- ausnahmezustand*) yaratmak durumundadır. Agamben’e (2006, s. 7) göre istisna hali, “siyasal belirsizlik

veya nedeni her ne olursa olsun bir kriz durumunda siyasal düzenin devamının sağlanması adına hukukun kendini askıya almasıdır”. Nitekim “istisna ile yaratılan durum, hukukun gözlükleriyle anlaşılabilir veya kavrayılabileceği bir durum değildir” (Özmaç, 2020). Pandemi döneminde kamu sağlığı adına alınan siyasal kararlar örneğinde gördüğümüz istisna halinin Agamben için önemli olan tarafı, bu hali “tanımlayan ve uygulayan gücün meşruiyetini nereden aldığı meselesidir”. İstisna halinde biyoiktidarın egemenlik nesnesi olan çıplak yaşam³ (*bare life/zoe*) ve hukuksal-siyasal egemenliğin kaynağı olan politik yaşam (*bios*) arasında (yani doğal varlık ile bir kişinin yasal varoluşu arasındaki) sınırdaki kalan bedenler (Dinçer, 2019, s. 215) alınan bu kararlara meşruluk sağlarken bu etkilerin doğrudan hedefi konumundadır. Kamusal yaşamı sınırlandıran ve bireyleri ayrıştıran bu süreçte alınan kararların Cumhurbaşkanlığı Genelgeleri ve Kararları ile kamuya duyurulurken istisna halinin “hukukun onun aracılığıyla yaşama gönderme yaptığı ve kendini askıya alarak yaşamı bünyesine kattığı özgün araç” (Agamben, 2006, s. 10) şeklinde ortaya çıktığına tanık olunmaktadır. Ancak Agamben’in 2020’de yazdığı pandemiye dair manifestolarının yer aldığı kitabında⁴ COVID-19 önlemlerini “sözde bir salgına karşı alınan çılgınca, mantıksız ve sebepsiz acil durum önlemleri” olarak tanımlamaktadır. Buradan yola çıkarak onun, pandemi bahanesiyle devletlerin aslında bir istisna hali yaratma amacıyla olduğunu düşündüğü anlaşılabilir. Nitekim kitabın ilerleyen bölümlerinde devletlerin son derece özgürlük kısıtlayıcı önlemlerine rağmen “Tıp Dini”⁵ mevhumu sayesinde tarihin hiçbir döneminde ve diktatörlüklerinde bile görülmeyen bir rıza üretebilmeyi başarabildiklerini ifade etmektedir. Ona göre hükümetler hem bir yandan toplumda güvenlik ihtiyacı doğurmakta hem de diğer yandan bu ortaya çıkan güvenlik ihtiyacını gidermek için “özgürlük üzerinde kısıtlamalar” getirmektedir ve aslında tüm bunlar kamusal alanı kaldırmaya yönelik eylemlerdir. Bunun sonunda ise “bir yaşam formu olarak öğrencilik” olgusunun ortadan kalkması ile siyasal ve kültürel deneyim ve fikirlerin değiştirilip tartışıldığı ortamların yok olması beraberinde gelmektedir (Agamben, 2021). Gerçekten de düşünüldüğünde üniversiteler, siyasi fikirler ve eylemlerin ateşlenme yerlerinin başlarında gelmektedir ve pandemi ile öğrencilerin eylemleri “ders dinleme ve sınav olma” ile sınırlandırıldığı asgari düzeye kadar indirildiği anlaşılmaktadır⁶.

³ “Çıplak Yaşam” insan hayatını içermesine rağmen, hukukun korumasından hariç tutulan, ya insani yardıma yönlendirilmiş ve yasal bir iddiada bulunamayacak durumda kalırlar ya da bilimsel yorum ve tanımların otoritesi yoluyla “biyokütle” statüsüne indirgenirler (Lemke, Casper, & Moore, 2011, s. 55)

⁴ Kitabın orijinal künyesi şu şekildedir. Giorgio Agamben, 2020. *Che punto siamo? L’epidemia come politica*. London: Quodlibet. Bu çalışmada Valeria Dani tarafından çevrilen İngilizce kitaptan yararlanılmıştır.

⁵ Medical Religion Agamben pandemi süresince alınan kararları, uygulamaları, inanış ve bağlaşımları “Tıp Dini” kavramı altında toplamaktadır. Ona göre her din gibi “Tıp Dini”nin de kendi sapkınları ve muhalifleri vardır. Ona göre “tüm yaşamla örtüşen tıp dininin ayinine gerektiği gibi uyulması için saygısız güç uyanık olmalıdır. Burada anlatılanın bir kült pratiği olduğu, bilimsel veya rasyonel bir gereklilik olmadığı hemen açıktır” (Agamben, 2021).

⁶ Agamben’in eleştirilerinden online eğitim vermeyi kabul eden akademik kadro

Diğer yandan Jasanof vd.nin de (2021, s. 7) belirttiği gibi “COVID’i kontrol etmek, birbirine bağlı üç sistemdeki zorlukların üstesinden gelmeyi gerektirir: halk sağlığı, ekonomi ve siyaset. Bu alanların herhangi birindeki sorunlar diğerlerine de yayılma eğilimindedir.” Dolayısıyla pandemi dönemleri siyasetten bağımsız olmak bir yana tam tersine onunla eklenmiş süreçlerdir ve bu dönemde alınan kamu sağlığına yönelik siyasal kararların işlevsel olabilmesi için siyasal meşruluk zeminin sağlam olması gerekmektedir. Dünyadaki farklı ülke deneyimleri bize bu sağlık krizinin, “normal hayatı alt üst eden politika kararları için kamu desteği ve meşruiyet oluşturmanın zorluğu da dahil olmak üzere ciddi siyasi sorunları” yoğunlaştırdığını göstermiştir. Diğer taraftan Agamben’e (2006, s. 21) göre, “yürütmenin yetkilerinin yasama alanını kapsayacak şekilde genişletilmesi düşmanlıkların sona ermesinden sonra devam etmiştir ve artık, örtük bir savaş-ekonomi özdeşleşmesiyle askeri acil durumun yerini ekonomik acil duruma bırakması anlamlıdır”. Bu noktada yukarıda bahsi geçen Jasanof vd.nin “halk sağlığı”, “siyaset” ve “ekonomi” arasında kurduğu üçgen ilişkinin önemi artar. Pandeminin halk sağlığı aracılığıyla ekonomi üzerindeki etkisi, siyasal iktidarlara istisna hali yaratmak için fazladan bir kapı daha açar. Kartal’ın (2019, s. 184) da Agamben’den esinlenerek belirttiği gibi “hastalık terminolojisi, yalnızca toplumsal yapıya tehdit oluşturabilecek unsurların yok edilmesi için değil güçlenip bütün bir siyasal yapıyı başka bir siyasal yapıya dönüştürebilecek ideolojik pozisyonlar için de devreye sokulmaktadır. Dolayısıyla bulaşıcı hastalık terminolojisi, verili siyasal yapıya alternatif oluşturabilecek tüm ihtimaller için de devrededir.”

Covid-19 Pandemisini kontrol altına almak ve yayılmasını önlemek üzere devlet politikası olarak geliştirilmiş önlemlerden biri, her düzeyde yüz yüze eğitimin sonlandırılarak internet aracılığıyla gerçekleştirilen eğitime geçilmesi olmuştur. Bu çalışmada da Latané (1981) tarafından geliştirilmiş olan Sosyal Etki Teorisi (*Social Impact Theory*) çerçevesinden bakılmak suretiyle bir istisna hali olarak pandemi döneminde alınan önleyici ve ihtiyati kararların öğrencilerin Dışsal Siyasal Etkililik duygusu üzerinde etkisi olduğu varsayımından hareket edilmektedir. Çalışmada analiz yöntemi olarak dışsal etkililik duygusu hakkındaki görüşler arasındaki ilişkileri görsel olarak ortaya koyan uyum analizi tercih edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Campbell tarafından geliştirilmiş olan “etkililik duygusu” olgusuna içsel ve dışsal boyutları kazandıran Balch’a (1974, s. 24) göre Dışsal Siyasal Etkililik (EPE-External Political

Efficacy), “siyasal yetkililerin veya rejimin girişimleri etkilemeye duyarlı olduğu inancıdır.” Diğer bir deyişle dışsal siyasal etkililik, bir kişinin yaşamını etkileyen kararlarla ilgili olarak hükümetin duyarlılığına ilişkin fikirlerini ifade ederken (Dyck & Lascher, 2009, s. 406), siyasi sistemin açıklığına ve duyarlılığına olan inancını (Valentino, Gregorowicz, & Groenendyk, 2009, s. 208) tanımlamaktadır. Özetle Dışsal Siyasal Etkililik, hükümet liderleri ve kurumları tepkisiz olduğu için halkın siyasi sonuçları etkileyemeyeceği inancını gösterir (Miller, Arthur, & Schneider, 1980, s. 253).

Temelde bireylerin Dışsal Siyasal Etkililiklerinin incelendiği bu çalışmada konuya pandemi döneminde alınan kararların çerçevesinden baktığımız için Sosyal Etki Teorisinden yararlanılması uygun görülmüştür. Bu teoriye göre “sosyal etki, bir sosyal güç alanında faaliyet gösteren güçlerden kaynaklanan bir şey olarak görülür ve çoğunluk veya azınlık tarafından yapılan etkinin, üye sayısının, gücünün, dolaysızlığının ve sayısının çarpımsal bir işlevi olacağını öne sürer” (Latané & Wolf, The social impact of majorities and minorities, 1981, s. 438). Aynı çalışmada sosyal etkinin hedefler üzerindeki birleşik etkisini belirleyen üç faktör sıralanır: “kaynak kişilerin gücü (*Strength-S*), dolaysızlıkları (*Immediacy-I*) ve mevcut kaynak kişilerin sayısı (*Number-N*) (Latané & Wolf, The social impact of majorities and minorities, 1981, s. 440-441). Bu faktörleri pandemiye uyarlırsak siyasal iktidarın aldığı kararların dolaysız bir şekilde bütün öğrenciler üzerinde bağlayıcı kararlar olması ve uygulayıcı kaynakların sadece siyasal iktidar değil doğrudan bağlı buldukları eğitim kurumları olması bakımından son derece güçlü sosyal etkiye sahip olmaları beklenmektedir. Nitekim “çoğunluk tarafından etki baskısı oluşturulduğunda, bireysel bir hedef üzerinde hareket eden tüm sosyal güçler onu aynı yöne çekecektir. Sosyal etki teorisi, çoğunluk pozisyonunu savunan bireylerin gücü, dolaysızlığı ve sayısındaki artışlarla uygunluk baskısının artacağını öne sürmektedir” (Latané & Wolf, The social impact of majorities and minorities, 1981, s. 441). Dolayısıyla pandemi döneminde alınan kararların, kamu sağlığı düşünülerek alındığı ve herkes tarafından benimsenmesi gerektiği gibi bir ön kabul hareket edildiğinde öğrenciler üzerinde alınan bu kararların onları siyaseten de baskılayıcı etkide bulunması beklenmektedir. Bu çerçevede öğrencilerin siyasal iktidar ve siyasal sistemin vatandaşları dinleyip dinlemediği ile ilgili fikirlerine de etkide bulunması beklenmektedir. Nitekim pandemi döneminin otoriter önlemlerinin demokrasi bağlamında meşru olabilmesi, onun “istisna” olmasındaki vurgusunda yatar. “İstisna olarak dışlanan şey, dışlandığından dolayı

da nasibini almaktadır. Ona göre “Kendilerini yeni çevrimiçi diktatörlüğe tabi kılmayı ve tüm derslerini uzaktan vermeyi kabul eden -ki topluca yaptıkları gibi-

eğitmenler, 1931’de Faşist rejime bağlılık yemini eden üniversite profesörlerinin tam karşılığıdır” (Agamben, 2021).

kuralla hiçbir ilişkisi kalmayan bir şey değildir. Tam tersine, istisna olarak dışlanan şey, kuralla olan ilişkisini, kuralın askıya alınması biçiminde devam ettirir" (Agamben, 2013, s. 26). İstisna hali, sürekli olarak yürütme organı tarafından yenilenmek suretiyle kural haline geldiğinde, "her geçen gün istisnai bir önlem olarak değil, bir yönetim tekniği olarak kendini göstermekle kalmayıp, hukuk düzeninin oluşturucu paradigması şeklindeki doğasını da apaçık belli etmektedir" (Agamben, İstisna Hali, 2006, s. 15). Buradaki temel sorun kuvvetler ayrılığı ilkesinin "kamu sağlığını korumak adına" gittikçe terk edilerek kamusal yaşamı düzenleyen hukuk düzenleme yetkisinin yasamadan *de facto* olarak alınıp yürütme tarafından KHK, Karar ve Genelgelerle düzenleniyor hale gelmesidir. Aslında bu süreç aynı zamanda tüm dünyada gözlemlenen siyasetin kişiselleşmesi (*personalisation of politics*) ile parlamenter sistemlerin gerilemesi sürecidir. Agamben'in (2006, s. 16) de belirttiği gibi "Aslında, günümüzde çoğunlukla yürütmenin yasa hükmünde kararnamele aldığı yasal önlemleri onaylamakla yetinen parlamentonun yasama gücünün aşamalı erozyonu, [Birinci Dünya Savaşı] o zamandan beri yaygın bir uygulama haline gelmiştir." Nitekim Türkiye'de pandemi önlemlerinin en üst seviyesinin uygulandığı süreç olarak sayabileceğimiz Mart 2020-Eylül 2021 dönemi boyunca Covid-19 ile ilgili tedbir bağlamında 9 Genelge, (TC Cumhurbaşkanlığı, 2021) çıkarılmıştır (Cumhurbaşkanlığınca çıkarılan ilgili Karar ve Genelge'lerin listesine EK-1'de yer verilmiştir). Diğer taraftan TBMM tarafından pandemi ismiyle çıkarılmış sadece bir tane yasa (TBMM, 2020) bulunmaktadır. Özetle bu istisna hali bir yılı aşkın bir süre devam ettiğinde yani yukarıda belirtildiği gibi istisna, kural haline geldiğinde sistemi demokratiklik açıdan değerlendirme ihtiyacı doğar. Nitekim eğer birey siyasal yapının vatandaşa cevap veren bir sistemde olmadığını düşünüyorsa siyasal katılmanın anlamsız olduğunu da düşünür ve bu da siyasal hayatta etkili olamayış duygusunu (*ineffectiveness*) besleyecektir (Pateman, 1971, s. 298-302). Bunun kısa ve uzun vadeli siyasetten uzaklaşma, siyasal yabancılaşma, sistemsel kriz gibi antidemokratik sonuçları olması beklenebilir. Bu sebeple çalışma siyasal dışsal etkililik duygusunun özellikle gençler arasında ve istisna hali ortamında incelenmesi gerektiği kanaatiyle yürütülmüştür.

3. LİTERATÜR

Dışsal siyasal etkililik duygusu literatürde birçok farklı değişkenle ilişkilendirilerek çalışılmıştır. Örneğin dışsal siyasal etkililik ile koalisyon hükümetleri ile ilişkisini inceleyen araştırmaların (Karp & Banducci, 2008) yanında medya okuryazarlığı ile ilişkisine bakan çalışmalar (Zúñiga, Diehl, & Ardévol-Abreu, 2017; Bentzen, 2014), devletin merkezi veya adem-i merkezîyetçi oluşuna göre farklılaşan

siyasal dışsal etkililiği inceleyen çalışmalar (Stewart, Kornberg, Clarke, & Acock, 1992), seçim sistemleri ile ilişkisine odaklanan çalışmalar (Karp & Banducci, 2008, s. 332) ya da daha mikro ölçekte bireyin siyasal tutum ve davranışları ile ilişkisine odaklanan çalışmalar (Niemi, Craig, & Mattei, 1991; Ulbig, 2008; Amnå, Munck, & Zetterberg, 2004; Pollock, 1983; Valentino, Gregorowicz, & Groenendyk, 2009) bulunurken bu çalışmada rejim ve siyasal sistemin demokratikliği açısından siyasal dışsal etkililik olgusuna odaklanan çalışmalara yer verilecektir.

Bu çalışmaların başında rejim açısından önemi nedeniyle demokratik sistemle ilişkisi bağlamındaki çalışmalar yer alır. Dışsal etkililik duygusu rejimlerin demokratik niteliği açısından önemli bir belirleyicidir. Nitekim düşük dışsal siyasal etkililik, siyasal davranışta da düşüşe yol açacağı göz önüne alındığında demokratik bir sistemin varlığını sürdürmesi için gerekli katılım eksikliği ile rejim tehdit altına girebilir (Bentzen, 2014, s. 48). Örneğin Davis ve Coleman'a (1976, s. 203) göre "dışsal siyasal etkili bireysel otoriter veya zayıf rejimlerdeki sembolik çıktılarının bir ürünü olabilirken, daha çok zengin veya çoğulcu rejimlerdeki maddi çıktılarının bir işlevi olabilir". Yine rejimle bağlantılı olarak siyasal kurumlara yönelik güven ile dışsal siyasal etkililik arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik araştırmalar da bulunmaktadır. Nitekim "dış politik etkinliğin siyasi güven duyguları üzerindeki etkilerine yönelik araştırmalar, duyarlı devlet kurumları ve yetkililerini algılamının hükümete olan güveni artırdığını uzun zamandır kanıtlamıştır". Nihayetinde bir demokratik sistemde hükümetlerin vatandaşların kendilerini etkilemeye kapama lüksleri yoktur çünkü bu kapatma hali dönüp dolaşıp o siyasetçilerin meşruluk zemini bağlamında sorgulanmalarını beraberinde getirecek riskler taşır (Ulbig, 2008, s. 524, 536). Bu bağlamda dışsal siyasal etkililik duygusu bir rejimin demokratik karakterinin sürekliliği açısından göz önünde bulundurulması gereken önemli bir faktördür. Dahası "düşük güven ve düşük etkililik, demokratik sürece en düşük düzeyde bağlılığı üretir" (Watts, 1973, s. 626).

Vatandaşlar, devlet tarafından güvenilir bulunduğuna ikna olduğunda daha az sinik yaklaşarak devletin taleplere daha açık olduğu algısına yakın durabilirler. Frey bu durumu doğrudan demokrasi girişimlerinin vatandaşlara duyulan güvenin anayasal bir ifadesini temsil etmesiyle açıklar (Frey, 1997, s. 1048). Bowler vd. (2002, s. 373) "referandum seçimleri, standart aday ve parti seçimlerinden farklı bir bağlam sunar ve doğrudan demokrasinin bu hem iç hem de dış siyasi etkinliği etkileyebilir" derken bir diğer çalışmada da doğrudan demokrasi yöntemlerine sıklıkla başvuran eyaletlerde hükümetin vatandaşın talep ve beklentilerine daha açık olduğu yönünde kendini gösteren dışsal siyasal

etkililik duygusunun dikkat çektiği belirtilmektedir (Smith & Tolbert, 2004, s. 84). Ancak 2009 tarihli bir çalışma doğrudan demokrasi ve dışsal siyasal etkililik duygusu arasında negatif yönlü ve güçlü bir ilişki tespit etmiş ve “doğrudan demokrasinin sıklıkla kullanıldığı eyaletlerde yaşayan vatandaşların, hükümetin diğer faktörleri kontrol ederek onların ihtiyaçlarına cevap verdiğini iddia etme olasılıklarının daha yüksek olduğuna dair güçlü kanıtlar”⁷ bulduklarını ileri sürmüşlerdir (Dyck & Lascher, 2009, s. 423-426). Tüm bu tespitler, bir yandan Finkel vd.nin (1987, s. 458,460) “farklı eylem tarzları ve farklı vatandaş türleri için farklı etki kalıplarının var olduğu” iddiasını desteklerken diğer yandan da dış etkililik duygusunun yerel siyasetçilerden daha çok devletin siyasal otoritesine yönelik bir olgu olduğunun altını çizer.

Dışsal siyasal etkililik olgusunu incelerken başvurulan bir diğer nokta siyasal partiler ve siyasal sistemlerdir. Örneğin, “küçük partileri tercih eden vatandaşlar, büyük partileri tercih eden vatandaşlara göre daha az etkili hissediyor” sonucuna varılmıştır. Aynı çalışma dışsal siyasal etkililik ile parti bağı üzerine odaklanarak “en zayıf taraf tercihinden en güçlüsüne geçmek, en yüksek etkililik düzeyine sahip olma olasılığını dört kattan fazla artırır” şeklinde son derece güçlü bir ilişki tespit edilmiştir (Karp & Banducci, 2008, s. 324-325). Lambert vd. iktidar partisini destekleyenlerin siyasal parti bağı, partizanlık ile siyasal güven ve dışsal siyasal etkililik arasında güçlü ve olumlu yönde bir ilişki varlığına karşın muhalefet partisini destekleyenlerin güçlü ve olumsuz yönde bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir (Lambert, James, Brown, & Kay, 1986, s. 724). Benzer bir şekilde diğer çalışmalarda da kazanan parti ve adayları için çalışanlar ya da onlara oy verenlerin, seçilenlerin bu kişilerin ihtiyaçlarını karşılamaya yatkın olacağı inancıyla dışsal etkililik duygusunu arttırmaktayken kaybeden adayların seçmenlerinde bu duygunun azaldığı iddia edilmiştir (Clarke & Acock, 1989, s. 553; Bowler & Donovan, 2002, s. 389). Kazanan ve kaybeden bulgularının önemine dayalı olarak bir kişinin tercih ettiği sonuç (siyasi parti, aday veya politika) ortaya çıkarsa kişi dış etkililikte bir artış yaşayacaktır. Bir kişinin tercih ettiği sonuç ortaya çıkmazsa dış etkinin azalması ihtimali vardır (Bentzen, 2014, s. 47). Hollanda’da popülist oy verme davranışı üzerinde yapılan bir çalışmada ise dışsal siyasal etkililiğin, popülist tutum ve siyasal güven duygusuyla beraber popülist (Sağ veya Sol) partilere oy verme davranışını açıklamada önemli rol oynadığını tespit etmiştir.

Nihayetinde dışsal siyasal etkililik de antielitist bir karakter taşımaktadır (Geurkink, Zaslove, Sluiter, & Jacobs, 2020, s. 263)⁸.

Dışsal siyasal etkililik ile ilişkilendirilen bir diğer faktör ekonomidir. Ekonomi ile burada ulusal düzeyde ve hane düzeyindeki ekonomik iyileşme veya kötüleşmeye yönelik algı ile gelir dağılımı dengesizliği kastedilmektedir. Norris 2016’da yaptığı bir araştırmada Amerika’da gelir dağılımı dengesizliği arttıkça dışsal siyasal etkililiğin azaldığı sonucuna varmıştır (Norris, 2016, s. 18). Rusya’da yapılan bir çalışmada ise ailenin ekonomik durumunun iyiye gittiğini düşünen bireylerin daha yüksek dışsal siyasal etkililik duygusu taşıırken, kötüye gittiğini düşünenlerin ise daha düşükte kaldıkları tespit edilmiştir. Yine de ülke ekonomisine yönelik algı ile karşılaştırıldığında aile ekonomisine yönelik algının dışsal siyasal etkililikle ilişkisi nispeten zayıf kalmaktadır. Aynı çalışmada gençlerde dışsal siyasal etkililik duygusunun daha yüksek olduğu, yaş ilerledikçe bu duygunun düştüğü, siyasal olayları yakından takip edenlerin dışsal siyasal etkililik duygularının daha düşük olduğu tespitler arasındadır (Karaman, 2004, s. 44).

Dışsal siyasal etkililik duygusunun azlığı veya yokluğunun rejimin demokratik karakteri üzerinde bir takım olumsuz sonuçlar olasılığı taşıdığına yukarıda değinilmişti. Bu bağlamda dışsal siyasal etkililik duygusu yoksunluğunun potansiyel sonuçlarından biri siyasal kayıtsızlık (*political apathy*) halidir. Ancak Almond ve Verba (1989, s. 340-344) siyasal kayıtsızlığın aslında siyasetin karışıklığı ve bilgi edinmenin zorluğu karşısında bireylerin geliştirdiği rasyonel bir tepki olarak değerlendirerek alternatif bir bakış açısı sunar. Dahası bu aslında demokratik sistemin işleyişi ve yürütmenin kolaylığı açısından bir noktaya kadar arzu edilen de bir durumdur. Peki bu noktada siyasetçilerin vatandaşlara karşı sorumluluk almaları nasıl sağlanacak? Bu soruya Almond ve Verba, demokratik katılım kanallarının gerektiğinde açık olması ve vatandaşların katılabileceklerini bilmelerinin siyasetçileri de otomatik olarak sorumluluk almaya yönlendireceği şeklinde son derece tartışmalı bir önkabule yönlendirmektedir. Oysa Watts” (1973, s. 626) siyasal güven ve dışsal siyasal etkililik duygusunun düşük olması durumuna daha tedbirli yaklaşmakta ve “kişinin liderlere olan güveninin, aktör olarak kendilik kavramının ve “demokratik” normlara olan inancının aynı anda değer biçildiği bir siyasi yabancılaşma (*political alienation*)

⁷ “Farklı yıllar boyunca farklı veri setlerinin analizine dayanarak, doğrudan demokrasinin iç veya dış etkililik üzerinde bir etkisi olduğuna dair genel iddiayı desteklemiyoruz. Etkilerin gözlemlenebilir olduğu ölçüde, girişimin varlığı ve kullanımı, uygun seçmenlerin katılımcı kaynak açığını genişletme eğilimindedir, orta düzeyde bilgili seçmenlerin dış etkinliği üzerinde olumlu bir etki, yüksek düzeyde bilgili seçmenlerin iç etkinliği üzerinde olumlu bir etki ve düşük

kaynaklara sahip vatandaşların, özellikle de siyasi farkındalığı düşük ve seçmen olmayanların iç etkinliği üzerinde olumsuz bir etki yapar” (Dyck & Lascher, 2009, s. 425)

⁸ Popülist siyasal davranışın içsel siyasal etkililik duygusu ile ilişkisi için bkz. (Rico, Guinjoan, & Anduiza, 2020)

sendromunun varlığı riski ile değerlendirerek rejim açısından tehlikeli bulunmaktadır.

Ayrıca bir diğer çalışma sosyal güçlerin siyasal etkililik duygusu üzerindeki etkisine yönelmiştir. Bu çalışmada, kişinin topluluk duygusu⁹ gibi sosyal güçlerin, gelir, yaş, cinsiyet ve eğitim gibi bireysel özelliklerden bağımsız olarak içsel ve dışsal etkililik ile kişisel ve siyasal güven üzerinde olumlu ve önemli etkiler yarattığını, topluluğa bağlılık duygusu arttıkça etkililik duygusunun iki boyutuyla birlikte arttığını tespit etmiştir (Anderson, 2010, s. 78). Diğer taraftan siyasal etkililiğe yönelik cinsiyet farkı açısından bakan çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan biri ne ırk ne de cinsiyet ne içsel ne de dışsal siyasal etkililik açısından bir fark bulmuştur (Acock, Clarke, & Stewart, 1985). Ancak bir başka çalışmada (Bennett & Bennett, 1989), oy verme davranışı olarak siyasal katılımı etkili faktörler cinsiyetler bazında karşılaştırıldığında dışsal siyasal etkililik olgusu bağlamında bir farklılık ortaya çıkmış, Dışsal Siyasal Etkililik'in, erkeklerin siyasal katılımlarını açıklamada etkili bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Hem kadınlarda hem erkeklerde partizanlık değişkeni, oy verme davranışını açıklamada önemli ve etkili bir faktör olarak değerlendirilmiştir.

Konunun incelenmesine yardımcı olacağını düşünülen Sosyal Etki Teorisi'nin omurgasını oluşturan Sosyal Etki (Social Impact) kavramını Latané (1981, s. 343); "*gerçek, ima edilen veya diğer bireylerin hayali varlığı veya eylemleri bir sonucu olarak meydana gelen fizyolojik durumlarda ve öznel duygularda, güdülerde ve duygularda, bilişlerde ve inançlarda, değerlerde ve davranışlarda meydana gelen çok çeşitli değişiklikler*" olarak tanımlar. Yukarıda da belirtildiği üzere teoriye göre "*hedefin maruz kaldığı etki miktarı, mevcut kaynakların gücünün (S), yakınlığının (I) ve sayısının (N) çarpımsal bir fonksiyonu olmalıdır*" (Latané, 1981, s. 344). Bu çerçevede sosyal etkinin gücünü belirlediği iddia edilen bu değişkenlere pandemi koşulları bağlamında yakından bakmak gerekmektedir.

Güç (Strength-S): Teori bağlamında "*belirli bir kaynağın hedefe belirginliği, gücü, önemi veya yoğunluğu*" (Latané, 1981, s. 343) olarak tanımlanan *Güç*, sosyal etkinin ortaya çıkıp çıkmayacağı noktasında öncelik sahibidir. Pandemi koşullarında alınan önlemler ve uyulmadığında uygulanacak yaptırımları bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Şubat 2020'de Çin'in Wuhan kentine yapılan uçuşların iptal edilmesiyle başlayan Türkiye'deki önlemler süreci 11 Mart 2020 tarihinde ilk Covid-19 vakasının açıklanmasıyla arttırılmıştır. 13 Mart 2020 tarihinde MEB

bünyesindeki eğitime iki haftalık ara verilirken aynı ay YÖK bünyesinde rektör yardımcılarını ile Yeni Koronavirüs Komisyonu ile üniversitelerde ilgili rektör yardımcılarını başkanlığında Yeni Koronavirüs Salgın Danışman Komisyonları (KOVKOM) kurulmuş ve 23 Mart 2020 tarihinde de üniversitelerde yüz yüze eğitime ara verilerek çevrimiçi eğitime geçilmiştir (YÖK, 2021). Öğrenciler bir yandan okudukları şehirlerden ailelerinin yanlarına dönerken diğer yandan yaşamın tüm alanında sokağa çıkma yasağı, maske takma zorunluluğu, seyahat kısıtlamaları, tiyatro konser gibi sosyal etkinliklerin yasaklanması, spor etkinliklerinin iptali ve merkezlerin kapatılması gibi önlemlerle karşı karşıya kalmıştır. Dünyanın her yerinde gözlemlenen tüm bu uygulamalar, Agamben'in (2013, s. 161) "*saf istisna halli*" olarak tanımladığı kamp olgusunun küresel bir formda ortaya çıktığına işaret etmektedir. Gerçekten de Agamben kamp ortamını açıklarken günümüz pandemi önlemleri karşısında çıplak hayata indirgenmiş insanların birbirine benzemiş yaşamlarını çağırır: "*... kamptaki insanlar her türlü siyasal statülerinden sıyrılıyor ve tamamen çıplak hayata indirgeniyorlardı; burada iktidarın karşısında sadece saf hayat vardı ve bu ikisinin arasında hiçbir aracı yoktu*". Yine Agamben için kamp olgusu, serbest çağrışımla aklımıza gelen Nazi kamplarıyla sınırlı değildir. Onun kamptan anladığı "*çıplak yaşamın*", "*sistemik olarak üretildiği herhangi bir mekândır*" (Lemke, Casper, & Moore, 2011, s. 56). Özmakas'ın (2020) da belirttiği gibi "*yasaklama üzerinden asıl şeklini alan istisna bir yandan da şiddet ile hukuk arasındaki belirsizliğin alanına yerleşir*" ve bu alandaki uygulamalar demokratik bir hukuk devletindeki sınırlandırmalara karşı bağımsızdır. Sosyal etki bağlamında bakıldığında S'in şiddetinin "*kaynağın durumu, yaşı, sosyoekonomik durumu ve hedefle olan önceki ilişkisi veya hedef üzerindeki gelecekteki gücü gibi şeyler tarafından*" belirlendiği göz önüne alındığında pandemi döneminde siyasal iktidar ve uzantılı alınan bu kararların gücünün, yaşamın her alanını kapsamaması ve bu kararlara uyulmadığı durumunda maddi ve hapis cezaları gibi yaptırımları bağlamında son derece önemli ve yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Üstelik konuya Agamben açısından bakıldığında "*potansiyelin asıl gücü kuvveden fiile geçme anında değil, kuvveden fiile geçme kudretinin farkında olup da edimselleşmemesindedir*" (Özmakas, 2020) ve dolayısıyla hedef kitle olan vatandaşlar üzerindeki etkinin gücü aslında siyasal iktidarın potansiyelsizliği ile ortaya çıkan bir "*potansiyel*"¹⁰ olgusunun gücünü de kapsamaktadır. Özmakas'ın (2020) da belirttiği gibi

⁹ Adı geçen çalışmada "sense of community" için geliştirilen ölçekte beş farklı topluluk (İş ortamı, Kilise, Yaşanılan Çevre, Örgütler ve İnfomal Arkadaş Çevresi) ile ilgili bağlılık ve aidiyet duygularına dair sorular sorulmuştur (Anderson, 2010, s. 67, 82).

¹⁰ Agamben bu noktada şöyle der: "...Her insan gücü, adynamia, acizliktir; her insani potansiyel kendi yoksunluğuyla ilişki içindedir... İnsan potansiyelinin büyüklüğü, insanın acizliğinin uçurumuyla ölçülür." (Agamben & Heller-Roazen, 2000, s. 180)

“egemenin potansiyel güçleri, belirsizlik mantığının bulanık suyunun ardındaki hakiki hareket kabiliyetini gösterir.”

Yakınlık (Immediacy-I): Dolaysızlık olarak da çevrilebilecek bu kavram “uzayda veya zamanda yakınlık ve [kaynak ile hedef arasında] araya giren engellerin veya filtrelerin yokluğu anlamına gelir” (Latané, 1981, s. 343). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) (WHO, 1999, s. 6), geçtiğimiz yüzyıldaki pandemik olguların yeni bir virüsün ortaya çıkması, “bu virüsün hemaglutininine karşı antikor titrelerinin olmaması veya düşük olması ve eşlik eden insan hastalığıyla birlikte yeni virüsün kişiden kişiye yüksek düzey bulaşabilirliği” durumlarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtir. Buna göre pandeminin altı fazı bulunmaktadır ve DSÖ’ye göre altıncı faz beşinci fazı da içerecek şekilde şöyle özetlenebilir: “Faz 5, virüsün bir DSÖ bölgesindeki en az iki ülkeye insandan insana yayılması ile karakterize edilir. (...) Faz 6, (...) farklı bir DSÖ bölgesindeki en az bir başka ülkede topluluk düzeyinde salgınlar ile karakterize edilir” (WHO, 2021). Bu aşamanın belirlenmesiyle beraber DSÖ 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilanına giderek “ülkeleri her gün acil ve agresif harekete geçmeye çağırıyor” ve “COVID-19’un sadece bir halk sağlığı krizi olmadığını, her sektörü etkileyecek bir kriz olduğunu kabul ederek (...) bütün-devlet, bütün-toplum yaklaşımını benimsemeleri” (WHO, 2021) çağrısında bulunmuştur. Gerçekten de özellikle Mart 2020’den itibaren dünyanın hemen hemen tüm diğer ülkelerinde olduğu gibi bütüncül bir yaklaşımla koruyucu ve önleyici tedbir kararları devlet düzeyinde alınarak ve tüm ülke sınırları içerisinde valilik ve diğer tüm kamu kuruluşları vasıtasıyla uygulamaya sokulmaya başlanmıştır. Tüm dünyada Mart 2020’den 3 Eylül 2021 tarihine kadar 25’ten fazla büyük protestolara (Carnegie, 2021) yol açan bu kararlar pandemiyle mücadelenin doğası gereği yukarıdan aşağı bir şekilde popüler kaygıları bir kenara bırakarak suretiyle alınıp uygulanmıştır. Dolayısıyla bu kararlar Sosyal Etki Teorisi bağlamında sadece bu araştırmanın konusu öğrenciler değil kararları alıp uygulayan tüm ülkelerin vatandaşları üzerinde dolaysız bir şekilde etkili olmuştur. Nitekim hayata hükmetme çabası ile ölüme atma çabası arasındaki ayrımın yok oluşu ile öldürülebilir ve yaşatılabilir arasındaki sınırın egemene bırakıldığı bir dünyada (Özmkas, 2020) hukuk ile siyaset arasındaki ayrım gittikçe muğlaklaşmıştır. Bu bağlamda alınan kararlar en temelde “insan’ ifadesini kimin hakettiği ve hakketmediğine ilişkin” olmalarından ötürü herkes için doğrudandır.

Sayı (Number- N): “Bir sosyal akının yoğunluğunu yöneten yasalar, bir ışık akısının yoğunluğunu yöneten yasalarla karşılaştırılabilir” görüşünde olan Latané sosyal etkiyi bir yüzeye düşen ışığa benzetir ve “yüzeyde parlayan ampullerin watt veya yoğunluğunun, yüzeye yakınlıklarının

ve ampul sayısının çarpımsal bir fonksiyonu” olması gibi, “bireyin maruz kaldığı etki de gücü, dolaysızlığı ve onu etkileyen insan sayısı çarpımsal bir fonksiyondur” (Latané, 1981, s. 343). Pandemi döneminde alınan bu kararların uygulayıcıları hedeflerin hayatlarının her alanında karşılıklarına çıkacak düzeyde çok sayıda uygulayıcıya sahiptir. Özellikle öğrencilik deneyimleri ile ilgili köklü değişikliklerin sonucu olarak sadece valilik, belediye gibi günlük yaşamın idamesini sağlayan kurumlarla değil, bağlı oldukları üniversite yönetimi, idari ve akademik personeli de Latané’nin metaforundaki sayısız ampul olarak yerini alır. Diğer taraftan Latané’nin “artan insan arzının marjinal olarak azaltıcı bir etkisi var” şeklindeki uyarısını da dikkate almak gerekir. Bu bağlamda öğrencilerin hayatlarını sınırlayan kararların ve bu kararları uygulayıcıların çokluğu karşısında üniversite idari ve akademik personelin bu sürece dahil oluşu etkinin şiddetini azaltıcı yönde de etkili olmuş olabilir. Ancak “istisna hali, iktidarın kendisini, bütünüyle denetlenemeyen bir güç olarak fakat aynı zamanda bu sınırsız gücü yasallığın kendisi olarak sunduğu bir duruma tekabül eder” (Baştürk, 2013, s. 82) ve bu durum, onun yarattığı sosyal etkinin de sınırsız olarak algılanacağı varsayımını doğurur.

Hedef: Latané’e göre (1981, s. 344) “diğer hedeflerin gücünü, yakınlığını veya sayısını artırmak, her bir kişinin tek başına olduğundan daha az hissetmesiyle birlikte etkinin bölünmesine veya azalmasına yol açmalıdır.” Burada kalabalık bir izleyici önünde konuşma yapan kişi metaforu kullanan Latané, o kişinin bir kaynak olarak “izleyicinin her bir üyesinden yayılan toplumsal güçlerin hedefi ve dikkatlerinin nesnesi olarak, o, çoğaltıcı bir güç alanındadır ve izleyici ne kadar büyükse o kadar büyük bir gerilim hissetmelidir” der. Bu metafor bize pandemi dönemindeki gerekli kararları almak ve uygulamak durumunda olan siyasal iktidarın üzerindeki gerilimin şiddeti hakkında fikir verebilir. “Dinleyiciler ise konuşmacıdan gelen güçlerin hedefi olarak (...) konuşmacının argümanlarının etkisi muhtemelen bölünmüştür ve dinleyici kitlesi ne kadar büyük olursa her üye o kadar az ikna edilir”. Bu çerçeveden bakıldığında pandemi sürecinin ve bu süreçte alınan kararların kapsayıcılığı ve bütüncüllüğü hedef kitlenin neredeyse tüm dünya vatandaşları oluşu, etkinin zayıflamasına katkıda bulunduğu düşüncesini akla getirebilir. Nitekim araştırmanın üniversite öğrencileri arasında yapıldığı göz önüne alındığında Türkiye genelinde yedi buçuk milyonun (YÖK, 2021) üzerinde bir hedef kitle ile karşılaşmaktayız. Ancak Latané’nin (1981, s. 354) de belirttiği gibi ek hedeflerin etkisi, “halihazırda çok sayıda mevcut olduğunda değil, birey izole olduğunda en büyüktür (...) ilk birkaç tanesinin varlığından sonra ek kalabalıklaşmanın nispeten az etkisi var gibi görünüyor.” Pandemi döneminde ise bireyler tam bir izolasyon içinde

olduklarından sanal ortamlar dışında bir kalabalıklaşma son derece nadir gerçekleşmiştir. Dolayısıyla pandemi döneminde alınan bu kararların, hedef kitlesi ne kadar kalabalık olursa olsun, izole edilmiş yaşamlarda öğrenciler üzerinde son derece etkili olduğu düşünülmektedir.

Tipik bir genel varsayım, kriz dönemlerinde siyasetin geri plana itilmesi gerektiği şeklinde kendini gösterirken siyaset olgusu burada uzlaşma içermeyen siyasal liderlerin bireysel çıkarları uğruna mücadele ettiği bir anlam kazanır. Oysa siyaset denilen olgu zamansal ve mekansal sınırlılıkları olmayan sürekli akan bir nehir gibidir ve kamu çıkarları bağlamında her alınan karar siyasetin bir parçasıdır. Diğer taraftan pandemi döneminde yirmi üç ülke üzerinde karşılaştırmalı olarak yapılan bir araştırmaya (Jasanoff, Hilgartner, James, & White, 2021, s. 6) göre de *“acil durumlar, ekonomik ve politik sistemlerde önceden var olan koşulları güçlendirir”*. Örneğin *“Kutuplaşmış toplumlarda krizler, ırksal ve ekonomik eşitsizlikler, siyasi aşırı partizanlık ve yönetici seçkinlere (örneğin Brezilya, Hindistan, Güney Afrika, ABD) güvensizlik gibi bölünmeleri şiddetlendirir”*. Dolayısıyla siyasetin dışlayıcı olarak yaşandığı toplumlarda pandemi döneminde de bu dışlayıcılığın artması beklenebilir. Keza tersi bir durum olarak uzlaşmacı toplumlarda da *“krizler önceden var olan dayanışmayı güçlendirir: en azından başlangıçta insanlar farklılıkları geçici olarak bir kenara bırakır ve ortak yarar için politikaları destekler (örn., Fransa, Japonya, Almanya, Hollanda, Singapur)”*. Bu bağlamda bireylerin pandemi dönemindeki siyasal hayata dair algıları aslında büyük ölçüde mevcut perspektifleri doğrultusunda gerçekleşirken pandemi -en azından başlangıçta- bu perspektifleri güçlendirici yönde etkide bulunmaktadır. *“Virüsün bireysel bedenlerde önceden var olan tıbbi durumları alevlendirmesi gibi pandemi de siyasal yapının önceden var olan zayıflıklarını ortaya çıkardı”* (Jasanoff, Hilgartner, James, & White, 2021, s. 8). Yukarıda özetlenen teorik çerçevede pandemi döneminde alınan önleyici ve koruyucu kararların gerek alınıp gerekse uygulanış süreçleri açısından öğrencilerin gündelik hayatlarında ve yaşam tarzlarında radikal değişiklikler, dolayısıyla güçlü sosyal etkiler yarattığı düşünülmektedir. Bu etkilerden birinin de tüm pandemi döneminin karar alma süreçlerinin siyasal doğası gereği öğrencilerin dışsal siyasal etkililik duyguları üzerinde olduğu ileri sürülmektedir. Bu amaçla aşağıda yöntemi açıklanmış olan bir araştırma yürütülmüştür.

4. YÖNTEM

Çalışmada Campbell vd.nin (1954, s. 187) öncü çalışmasında yer alan “siyasal etkililik duygusu”nu ölçen ifadelerine Craig vd.nin (1990, s. 292-294) getirdiği içsel/dışsal ayrımıyla¹¹ elde edilen iki soruluk ölçek kullanılmıştır.

Pandemi dönemi öncesine dair veriler elimizde bulunmadığı için deneklerden cevap verirken bu dönemi göz önüne alıp karşılaştırarak (1-Tamamen katılıyorum ile 5- Kesinlikle katılmıyorum arasında seçim suretiyle) cevap vermeleri istenmiştir. Bu sebeple de ölçeğin ifadelerinin başında *“Aşağıdaki ifadeler katılma derecenizi **pandemi öncesi ve sonrası** durumu karşılaştırarak cevap veriniz. Değişiklik olmadığını düşünüyorsanız 3’ü işaretleyebilirsiniz”* şeklinde bir uyarı eklenmiştir. Bu çerçevede elde edilen veriler, sosyo-demografik özellikler, siyasal parti tercihi gibi faktörler altında Dışsal Siyasal Etkililik ölçeğinin iki ifadesine verilen cevaplar arasındaki farklarla ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Anket, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemine göre ve web tabanlı soru formu aracılığıyla uzaktan eğitimin ve tedbirlerin devam ettiği 2021 yılı ilk altı ayı boyunca bir üniversitedeki 393 kişiye uygulanmıştır. Verilerin incelenmesinde demografik değişkenlerin frekans dağılımı ve *“uyum analizi”* SPSS 23 (IBM Corp, Released 2015) paket programında elde edilmiştir. Uyum analizi, tablo şeklindeki verilerin grafik olarak gösterimine dayanan bir analiz yöntemidir (Benzécri, 1992; Greenacre, 2017). Bu analizde veriler saçılım grafiği üzerinde gösterilir ve grafikteki noktaların uzaklıklarına göre yorumlanır. Uyum ölçüsü, satır ve sütun değişkenleri arasındaki benzerlik, yakınlık, birliktelik ve etkileşimin göstergesidir. Değişkenlerin birbirine benzer olan kategorileri grafik üzerinde birbirine yakın görünümde olur. Çalışmada toplam varyansın satır ve sütun değişkenlerine eşit dağıtılmasını sağlayan simetrik normalizasyon kullanılacaktır. Analiz tüm örnekleme, ankette sorulan *“Kendinize siyasal açıdan yakın gördüğünüz parti var mı?”* sorusuna verilen siyasal partilerin dahil olduğu *Cumhur ittifakı, Millet ittifakı* ile *“Yok”* cevaplarına göre oluşturulan alt örneklemlerde gerçekleştirilecektir. Uyum analizinde incelenecek temel değişkenler Dışsal Siyasal Etkililik Ölçeğinde yer alan *“Benim gibi insanların hükümetin ne yaptığı konusunda söz hakkı yoktur”, “Siyasetçilerin benim gibi insanların ne düşündüğünü pek önemsemediğini sanmıyorum”* ifadeleridir.

¹¹ **Dışsal:** (EPE-External Political Efficacy) *“I don't think public officials care much what people like me think (NoCare)People like me don't have any say about what the government does (NoSay);*

İçsel: (IPE:Internal Political Efficacy); *Voting is the only way that people*

like me can have any say about how the government runs things; Sometimes politics and government seem so complicated that a person like me can't really understand what's going on

5. BULGULAR

Anketten elde edilen veriler cevap sayıları göz önüne alınarak 18-25 yaş arası bekar öğrencilerle sınırlandırılmıştır. Bu öğrencilerin demografik özelliklerini gösteren Tablo 1 aşağıda verilmiştir.

Araştırmaya katılan deneklerin %64.4'ü kadın, %35,6'sı erkektir. %28.5'i 204 bin- 450 binden az, %26'sı 450 bin -

914 binden az, %21.6'sı 78 bin -204 binden az, %14.5'i 27 bin- 78 binden az, %9.4'ü 27 bine kadar nüfus yoğunluğu olan yerlerde yaşamaktadırlar. Deneklerin yarısından fazlası (%57,5) pandemi dönemini Ege bölgesinde geçirmiştir. Pandemi döneminde ikamet ettikleri diğer bölgeler sırasıyla %14.2'si Marmara, %11.2'si Akdeniz, %7.9'u İç Anadolu, %4.3'ü Karadeniz, %2.5'i Doğu Anadolu ve %2.3'ü Güneydoğu Anadolu'dur.

Tablo 1. Deneklerin Frekans Dağılımı

		Frekans	Oran
Cinsiyet	Kadın	253	64.4
	Erkek	140	35.6
Yaşadığınız yerin nüfus yoğunluğu (Büyükşehir ise bağlı bulunduğunuz ilçeyi dikkate alınız.)	27 bine kadar	37	9.4
	27 bin- 78 binden az	57	14.5
	78 bin -204 binden az	85	21.6
	204 bin - 450 binden az	112	28.5
	450 bin - 914 binden az	102	26.0
Pandemi dönemi başladığından beri çoğunlukla hangi bölgede ikamet ettiniz?	Akdeniz	44	11.2
	Doğu Anadolu	10	2.5
	Ege	226	57.5
	Güneydoğu Anadolu	9	2.3
	İç Anadolu	31	7.9
	Karadeniz	17	4.3
	Marmara	56	14.2
	Toplam	393	

Tablo 2. Siyasal Yelpazedeki Yeri & Siyasal Parti Yakınlığı Frekansları

		Frekans	Oran
Kendinizi siyasi yelpazenin neresinde görüyorsunuz?	Aşırı Sol	22	5.6
	Sol	124	31.6
	Merkez	211	53.7
	Sağ	30	7.6
	Aşırı Sağ	6	1.5
Kendinize siyasi açıdan yakın gördüğünüz parti var mı?	Yok	147	37.4
	Cumhur	65	16.5
	Millet	155	39.4
	Diğer	26	6.6
	Toplam	393	

Araştırmada deneklere sorulan “Kendinizi siyasi yelpazenin neresinde görüyorsunuz?” ve “Kendinize siyasi açıdan yakın gördüğünüz parti var mı?” sorularının cevap dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Deneklerin yarısından fazlası (%53.7) kendilerini siyasi yelpazenin merkezinde görmektedir. Daha sonra sırasıyla Sol (%31.6), Sağ (%7.6), Aşırı Sol (%5.6) ve Aşırı Sağ (%1.5) görüşünde olanlar gelmektedir.

“Kendinize siyasal açıdan yakın gördüğünüz parti var mı?” sorusuna verilen cevaplarda çok fazla sayıda parti ismi (13 adet) olduğundan bu cevaplar gruplanmıştır. Örneklemde kendisini Millet ittifakına (CHP, İYİ, SP, DP) yakın görenler %39.4 ile en yüksek orana sahiptir. Bu cevabı %37.4 ile kendisini hiçbir siyasal partiye yakın görmeyenler takip etmektedir. Cumhuriyet ittifakı (AKP, MHP, YRP, BBP) cevabını verenlerin oranı %16.5, “Diğer” (DEVAP, HDP, LDP, MP, TİP) cevabını verenlerin oranı ise %6.6’dır.

Araştırmada deneklerin “Benim gibi insanların hükümetin

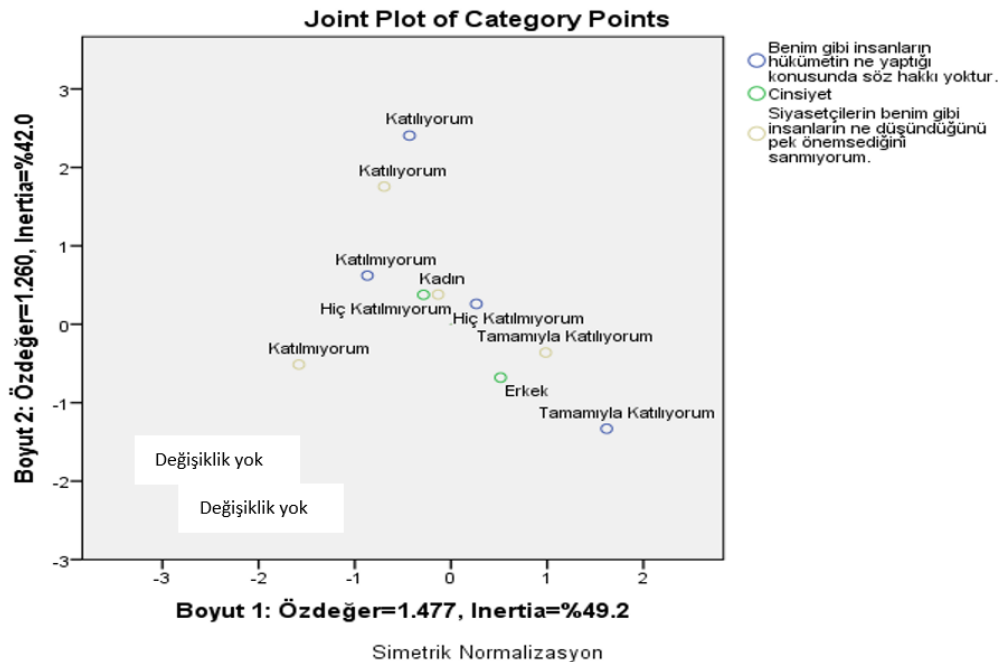
ne yaptığı konusunda söz hakkı yoktur”, “Siyasetçilerin benim gibi insanların ne düşündüğünü pek önemsemediğini sanmıyorum” görüşlerine pandemi öncesiyle karşılaştırarak verdikleri cevapların dağılımları Tablo 3’te verilmiştir. Deneklerden ankette yer alan bu ifadeler pandemi öncesi ve sonrasını karşılaştırarak cevap vermeleri istendiği göz önüne alındığında “Kesinlikle Katılıyorum” ile “Hiç katılmıyorum” ifadelerine doğru verilen cevapların pandemi döneminde bu yöndeki görüşünün güçlendiğini, ortada (3) yer alan cevapların da pandemi öncesi ile bir değişiklik olmadığını ifade ettiği anlaşılabacaktır.

Tablo 3. Pandemi Öncesi/Sonrası Dışsal Siyasal Etkililik Ölçeği Frekansları

		Frekans	Oran
Benim gibi insanların hükümetin ne yaptığı konusunda söz hakkı yoktur.	Tamamıyla Katılıyorum	71	18.1
	Katılıyorum	43	10.9
	Değişiklik yok	42	10.7
	Katılmıyorum	37	9.4
	Hiç Katılmıyorum	200	50.9
Siyasetçilerin benim gibi insanların ne düşündüğünü pek önemsemediğini sanmıyorum.	Tamamıyla Katılıyorum	209	53.2
	Katılıyorum	93	23.7
	Değişiklik yok	41	10.4
	Katılmıyorum	22	5.6
	Hiç Katılmıyorum	28	7.1
Toplam		393	

Deneklerin bu ifadeler katılmama dereceleri, pandemi döneminde, öncesiyle karşılaştırıldığında dışsal etkililiklerinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Deneklerin %50.9’u pandemi öncesi ile karşılaştığında

kendisi gibi insanların hükümetin ne yaptığı konusunda söz hakkı olduğunu düşünürken %53.2’si siyasetçilerin kendisi gibi insanların ne düşündüğünü önemsemediklerini ifade etmektedirler.

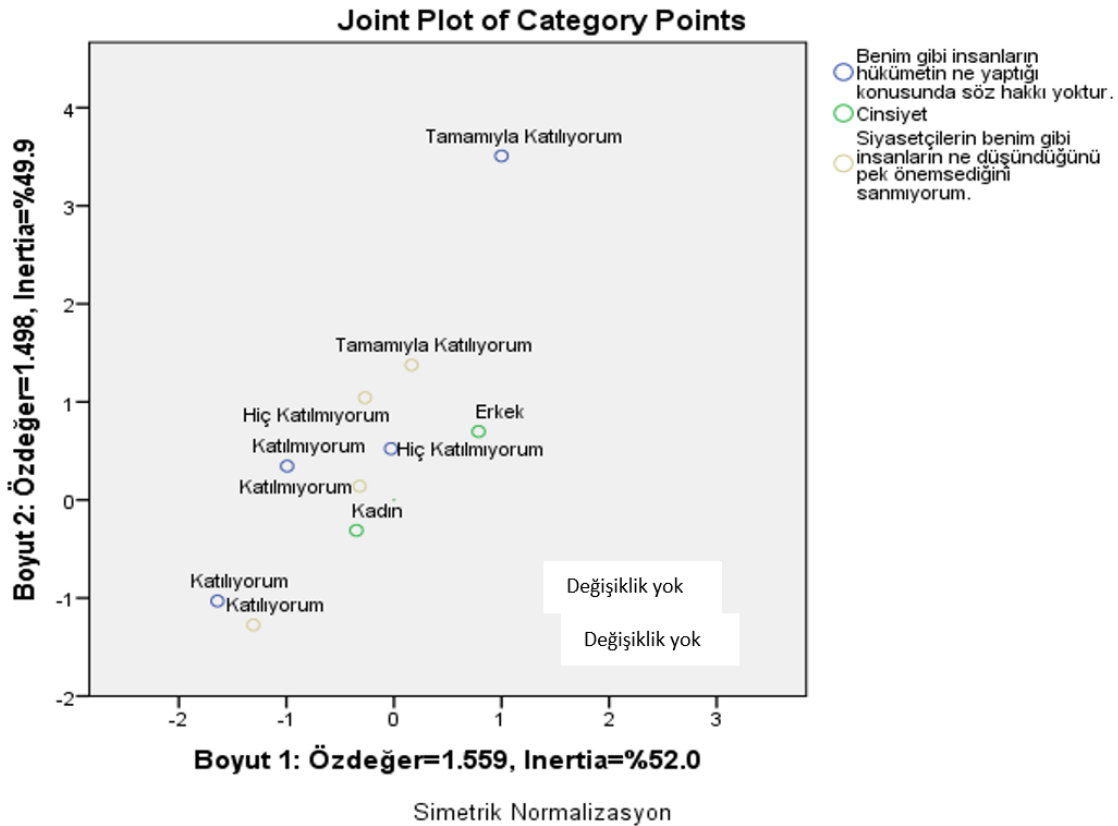
Şekil 1. Tüm Deneklerin Dışsal Siyasal Etkililikleri ile Cinsiyet Yakınlıkları

5.1. Siyasal İktidar/Muhalefet Tercihlerine Göre Bulgular

Araştırmada dışsal etkililik deneklerin cinsiyetine, kendilerini yakın gördükleri partilere ve siyasal yelpazeye göre Çoklu Uyum analizi ile incelenmiştir. Analiz tüm örneklem grubunda, Cumhuriyetçi, Millet ittifakında ve siyasal partiye yakın görmeyenler içinde gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyetçi yer alan partiler AK Parti, MHP ve BBP iken Millet İttifakında yer alan partiler CHP, İYİ Parti, Saadet Partisi, DP'dir.

Şekil 1'de Dışsal Siyasal Etkililik ölçeğinde yer alan iki ifadeye verilen cevaplar ile cinsiyetlerin yakınlıkları görülmektedir. Şekilde yer alan *Inertia*, boyutların toplam varyansın ne kadarının açıkladığının göstergesidir (Goodwill, Allen, & Kolarevic, 2014). Tüm örneklemde

yapılan analizde birinci boyut toplam inertianın %49.2'sini, ikinci boyut ise %42'sini açıklamaktadır. İki boyut toplam inertianın %91.2'sini açıkladığından model uyum iyiliğinin yeterli olduğu söylenebilir. Şekil 1'e göre araştırmaya katılan kadınların çoğunluğu hükümetin kendilerine söz hakkı tanıdığı ve siyasetçilerin onların ne düşündüklerini önemsedikleri görüşündedirler. Araştırmaya katılan erkeklerin çoğunluğu ise tam tersini düşünmektedirler. Buna göre tüm örneklemde kadınların dışsal etkinlikleri erkeklere göre daha yüksektir. Yine de "*siyasal eğilimlerin, kadınsı sosyopolitik rollere ilişkin yapısal ve durumsal faktörler ve görüşlerden daha önemli belirleyiciler olduğu*" (Bennett & Bennett, 1989, s. 117) göz önüne alındığında kadınların siyasal eğilimlerine göre nasıl bir Dışsal Siyasal Etkililik gösterdiğine bakmak yerinde olacaktır.

Şekil 2. Cumhuriyetçi Deneklerin Dışsal Siyasal Etkililikleri ile Cinsiyet Yakınlıkları

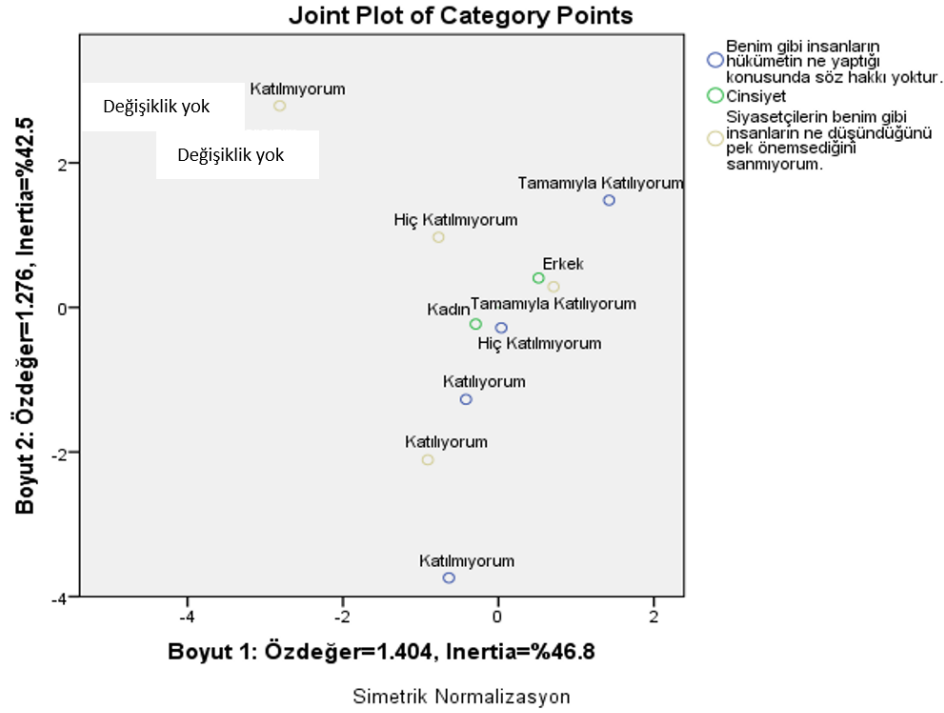
Cumhuriyetçi alt örnekleminde yapılan analizde birinci boyut toplam inertianın %52'sini, ikinci boyut ise %49,9'unu açıklamaktadır. İki boyut toplamı model uyum iyiliğinin yeterli olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda Şekil 2'ye göre Cumhuriyetçi alt örneklemindeki deneklerin Dışsal Siyasal Etkililikleri'nin yüksek olduğu görülmektedir. Ancak erkekler ölçekteki her iki ifadeye de "*Hiç katılmıyorum*" cevabını vermişken kadınlar "*Katılmıyorum*" demişlerdir. Buna göre Cumhuriyetçi alt örnekleminde kadınların Dışsal Siyasal Etkililikleri erkeklere göre daha düşüktür. Ancak genel olarak bakıldığında siyasal iktidara yakın olanların Dışsal Siyasal Etkililerinin yüksek olması

şeklindeki bulgu Lambert vd. iktidar partisini destekleyenlerin siyasal parti bağı, partizanlık ile siyasal güven ve dışsal siyasal etkililik arasında güçlü olumlu yönde bir ilişki varlığına yönelik tespitleri ile uyumludur (Lambert, James, Brown, & Kay, 1986, s. 724). Araştırmacının pandemi öncesi ve sonrası durumu karşılaştırmak suretiyle cevaplandırılması istendiği göz önüne alındığında deneklerin "kazanana tarafta" yer almalarının Dışsal Siyasal Etkililikleri üzerinde pandeminin getirdiği yaşam şartlarından daha belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

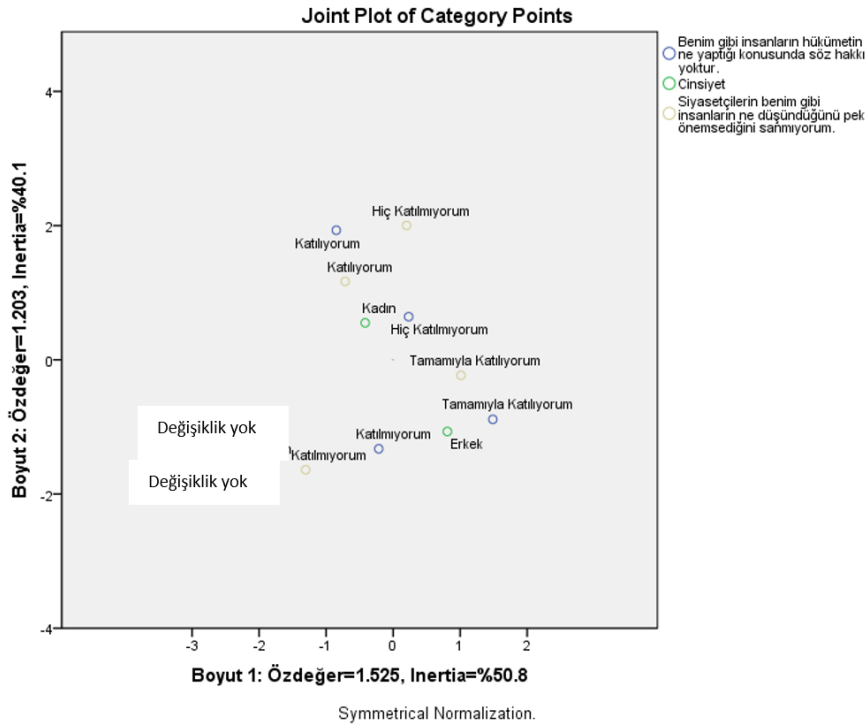
Millet ittifakı alt örnekleminde yapılan analizde birinci boyut toplam inertianın %46.8'ini, ikinci boyut ise %42.5'ini

açıklamaktadır. İki boyut toplam inertianın %89.3'ünü açıkladığından model uyum iyiliğinin yeterli olduğu söylenebilir. Şekil 3'e göre Millet ittifakı alt örneklemindeki kadınların "Benim gibi insanların hükümetin ne yaptığı

konusunda söz hakkı yoktur" görüşüne çelişkili bir şekilde "Katılıyorum" ve "Hiç Katılmıyorum" cevapları birbirine yakınlık göstermesi ölçeği oluşturan ifade ile ilgili bir soruna işaret etmektedir.

Şekil 3. Millet İttifakında Deneklerin Dışsal Siyasal Etkililikleri ile Cinsiyet Yakınlıkları

Şekil 4. Hiçbir Siyasal Parti Yakınlığı Olmayanlarda Deneklerin Dışsal Siyasal Etkililikleri ile Cinsiyet Yakınlıkları

Ölçekte yer alan "söz hakkı yoktur" ifadesi aslında "pratikte söz hakkının kullanımı mümkün olmamaktadır"na gönderme yapmaktayken bu ifadeyi okuyan deneklerin bir kısmı bunu "söz hakkı"nın olması gerektiği şeklinde yorumlayarak

cevapladığı düşünülmektedir. Böylece Dışsal Siyasal Etkililik ölçeğinin gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Erkeklerde ise "Siyasetçilerin benim gibi insanların ne düşündüğünü pek önemseydiğini sanmıyorum" görüşüne

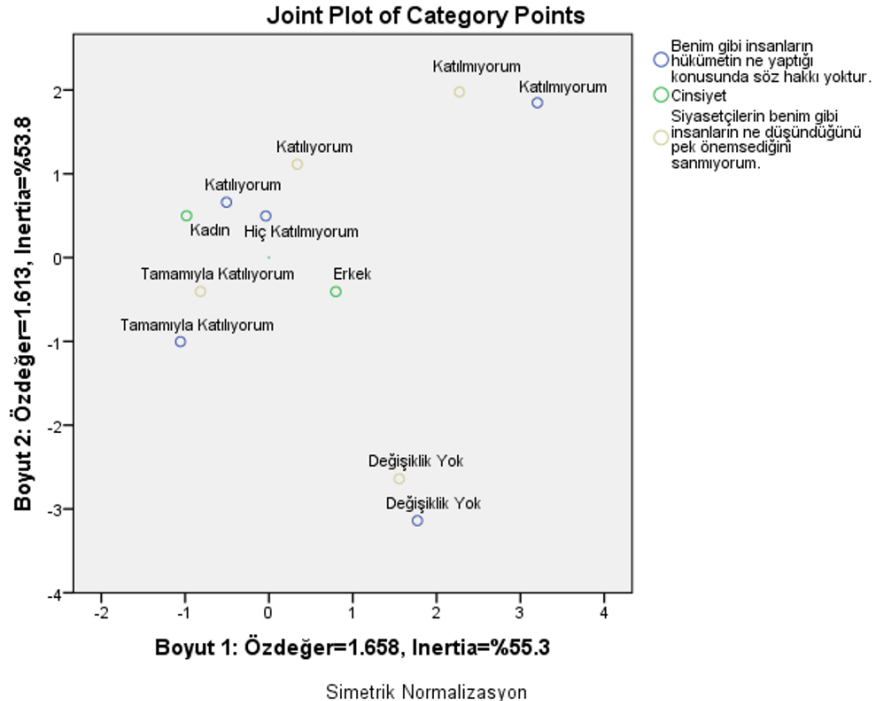
“Tamamıyla Katılıyorum” cevabı yakınlık göstermektedir. Kadınlar bu ifadeye yönelik belli bir örüntü oluşturmamıştır. Dolayısıyla muhalif grupta yer alan deneklerin Dışsal Siyasal Etkililikleri cinsiyet bağlamında farklılaşmakta ve muhalif erkeklerin dışsal siyasal etkililikleri pandemi döneminde daha da düşmektedir. Bu anlamda Lambert vd.nin muhalefet partisini destekleyenlerin dışsal siyasal etkililikle ilgili güçlü ve olumsuz yönde bir ilişki olduğunu yöndeki tespitleri (Lambert, James, Brown, & Kay, 1986, s. 724) çalışmamızda kısmen karşılık bulmuştur. Bu ifadelerin pandemi öncesi ve sonrası şartlar göz önüne alınarak karşılaştırmak suretiyle ne kadar katıldıkları sorulduğu göz önüne alındığında kadınların ataerkil kültürün de etkisiyle daha önce de var olan ve kanıksadıkları kamusal patriyarkanın bir sonucu olarak böyle bir farklılık çıkması muhtemeldir. Ancak bu konuda kesin hüküm ileri sürebilmek için farklı değişkenlerin de dahil edildiği ileri araştırmalara ihtiyaç vardır. Diğer taraftan Bennett vd.nin (1989, s. 118) çalışmasında ortaya koyduğu üzere Dışsal Siyasal Etkililik erkekler için daha belirleyici bir faktördür.

Siyasi parti yakınlığı olmayanlar alt örnekleminde yapılan analizde birinci boyut toplam inertianın %50,8’ini, ikinci boyut ise %40,1’ini açıklamaktadır. İki boyut toplam inertianın %90,9’unu açıkladığından model uyum iyiliğinin yeterli olduğu söylenebilir. Yukarıda yer alan Şekil 4’e göre siyasal parti yakınlığı olmayanlar alt örneklemindeki kadınların “Benim gibi insanların hükümetin ne yaptığı konusunda söz hakkı yoktur” görüşüne “Katılıyorum” ve “Siyasetçilerin benim gibi insanların ne düşündüğünü pek önemsemediğini sanmıyorum”

önemsediğini sanmıyorum” görüşüne ise “Hiç Katılmıyorum” cevaplarını vermiştir. Erkeklerde ise bu görüşlere “Katılmıyorum” ve “Tamamıyla Katılıyorum” cevapları yakınlık göstermektedir. Herhangi bir siyasal parti yakınlığı olmayanların siyasal yelpazedeki dağılımları son derece geniştir. Diğer taraftan bu yönde cevap verenlerin bir kısmı siyasal görüşlerini internet ortamında bir ankette açıklamak istememelerine bağlı olarak da tercih edebilmektedir. Dolayısıyla “Hiçbir Siyasal Parti Yakınlığı Olmayanlar” alt örnekleminde son derece heterojen bir gruptur. Dışsal Siyasal Etkililik ölçeğine verilen cevapların cinsiyete bağlı olarak belirli bir model izlememesi, yaşanan yerin büyüklüğü ve bölgesi gibi farklı değişkenlerin göz önüne alınması gerektiğini göstermektedir. Ancak denekler bu noktalarda dengeli bir dağılım içermediği için ileri analiz tekniklerine tabi tutulamamıştır.

5.2. Büyük/Küçük Parti Tercihlerine Göre Bulgular

Literatür araştırmasında ortaya konduğu üzere Dışsal Siyasal Etkililik ile desteklenen siyasal partinin büyüklüğü arasında ilişki bulunmuştur. Hatırlarsak, Karp vd. (2008, s. 324) “küçük partileri tercih eden vatandaşlar, büyük partileri tercih eden vatandaşlara göre daha az etkili hissediyor” sonucuna varmışlardır. Bu çalışmada da üye sayısı 400 binden az olan partiler (DEVAP, TİP, YRP, LDP, HDP, MP ve SP) küçük partiler, 400 binden fazla olan partiler (AKP, CHP, İYİP ve MHP) ise büyük partiler olarak sınıflandırılmıştır. Küçük partilerde dışsal siyasal etkililik ve cinsiyet değişkenlerine göre elde edilen uyum analizi sonucu aşağıda verilmiştir:

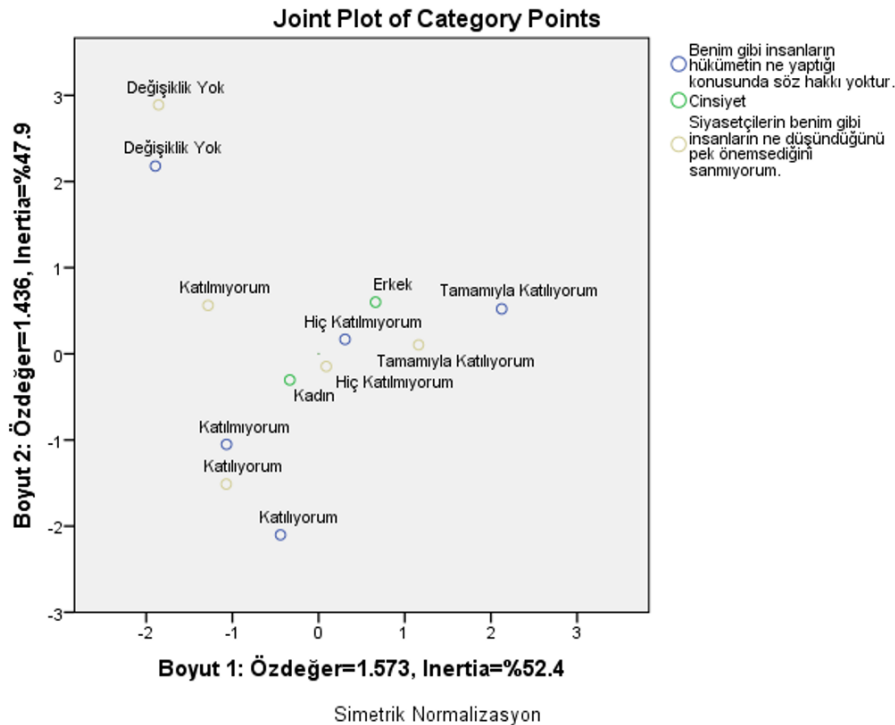

Şekil 5. Küçük partilerde Deneklerin Dışsal Siyasal Etkililikleri ile Cinsiyet Yakınlıkları

Küçük partilerden oluşan örnekleme yapılan analizde birinci boyut toplam inertianın %55,3'ünü, ikinci boyut ise %53.8'ini açıklamaktadır. İki boyuttaki toplam inertiya göre model uyum iyiliğinin yeterli olduğu söylenebilir. Yukarıda yer alan Şekil 5'e göre küçük parti alt örneklemindeki kadınların "Benim gibi insanların hükümetin ne yaptığı konusunda söz hakkı yoktur" ve "Siyasetçilerin benim gibi insanların ne düşündüğünü pek önemsemediğini sanmıyorum" görüşlerine "Katılıyorum" ve "Tamamıyla Katılıyorum" cevapları birbirine yakınlık göstermektedir. Böylece küçük partileri destekleyen kadınların Dışsal Siyasal Etkililiklerinin de düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgu literatür sonuçlarıyla desteklenmektedir. Diğer taraftan bu gruptaki erkekler herhangi bir cevaba yakın görülmemiştir. Dolayısıyla erkeklerin Dışsal Siyasal Etkililikleri üzerinde partinin büyüklüğünün tek başına açıklayıcı bir faktör olmadığı ve "Küçük Parti" alt örneklemini içerisinde yer alan partilerin siyasal yelpazesinin son derece geniş olmasına bağlı olarak ölçekte yer alan ifadelerle verdikleri cevapların açıklanabilir

bir örüntü oluşturmadıkları anlaşılmaktadır. Pandemi şartları göz önüne alındığında küçük partileri destekleyen kadınların pandemi koşullarında daha da etkisiz hissettikleri anlaşılmaktadır.

Büyük partilerden oluşan alt örnekleme yapılan analizde birinci boyut toplam inertianın %52,4'ünü, ikinci boyut ise %47.9'unu açıklamaktadır. İki boyuttaki toplam inertiya göre model uyum iyiliğinin yeterli olduğu söylenebilir. Yukarıda yer alan Şekil 6'ya göre büyük parti alt örneklemindeki kadınlar "Siyasetçilerin benim gibi insanların ne düşündüğünü pek önemsemediğini sanmıyorum" görüşüne "Hiç Katılmıyorum" cevabını vermişlerdir. Erkeklerin ise "Benim gibi insanların hükümetin ne yaptığı konusunda söz hakkı yoktur" görüşüne "Hiç Katılmıyorum" cevabını verdikleri görülmektedir. Dolayısıyla literatürdeki büyük partileri destekleyenlerin daha yüksek Dışsal Siyasal Etkililiğe sahip olduğu bulgusu her iki cinsiyet açısından farklı ifadelerde desteklendiği görülmektedir.

Şekil 6. Büyük partilerde Deneklerin Dışsal Siyasal Etkililikleri ile Cinsiyet Yakınlıkları

6. SONUÇ

Pandemi döneminin siyasal düzen açısından en belirleyici özelliği gerek siyasal kararların alınış ve uygulanış biçimleri gerekse demokratik bir devlet olarak hak ve özgürlüklere getirilen geniş kısıtlamalar bağlamında tam bir istisna hali oluşudur. Agamben'e (2006, s. 16) göre de "[İ]stisna halinin temel niteliklerinden biri -yasama, yürütme ve yargı gücü arasındaki ayrımın geçici olarak kaldırılması- burada kalıcı yönetim uygulamasına dönüşme eğilimini göstermektedir" Bu çalışma bir istisna hali olarak COVID-19 pandemisinde

siyasal iktidar tarafından alınan siyasal kararların, Dışsal Siyasal Etkililik duygusunda bir değişiklik yaratıp yaratmadığı sorunu etrafında hazırlandı. Nitekim Chamberlain Amerika'yı konu alan çalışmasında hükümet performansının Dışsal Siyasal Etkililik duygusunun üzerinde çok fazla etkili olmadığını iddia eder. Asıl sorun, yürütme süreçlerinde yaşanmaktadır. Buradan yola çıkarak ileride yapılacak araştırmaların bireylere, siyasetçilerin onların ne düşündüğünü neden umursamadıkları konusunda açık-uçlu sorular sorması gerektiğini ileri sürer (Chamberlain, 2012,

s. 126). Dolayısıyla pandemi döneminde alınan kararların Dışsal Siyasal Etkililik duygusunda bir azalma ya da artış yarattığını düşünen bireylere “Neden” sorusunu sormak bu çalışma açısından daha verimli sonuçlar elde etmemize vesile olabilirdi.

Diğer taraftan istisna hali bile olsa vatandaşlara fikirlerini ifade etme hakkının daha sık ve etkin bir şekilde verilmesi sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesi için önemli bir gelişme olacaktır. Nitekim, “vatandaşa daha sık inisiyatif kullanma şansı verildikçe vatandaşların hükümetin taleplere açık bir şekilde davrandığı kanısından yola çıkarak dışsal etkililik duygusu yaratmaya daha meyilli olduğu” (Bowler & Donovan, 2002, s. 385) göz önüne alındığında pandemi döneminde yerel yönetimler aracılığı ile vatandaşların karar alma süreçlerine katılımlarını arttırmak hem alınan önleyici tedbirleri sahip çıkılması hem de uygulanması noktasında daha verimli bir atmosfer yaratacaktır. Diğer taraftan çalışma, bu istisna halinde alınan kararların muhalefet-iktidar kutuplaşmasını körükleyerek Dışsal Siyasal Etkililik duygusunda bununla ilintili bir farklılık yarattığı gözlemlenmektedir. Bir yandan “istisna hali demokrasi ile mutlakiyet arasında bir belirsizlik eşliğine dönüşmekte” (Agamben, İstisna Hali, 2006, s. 11) olduğu gerçeğini göz önüne alarak Dışsal Siyasal Etkililik duygusunda genel bir düşüşün bir noktaya kadar “normal” olması beklenebilir. Ancak bu dönemde alınan kararların kendilerinde Dışsal Siyasal Etkililiklerinde bir düşüş yaratmadığını hatta arttığını ileri süren kesimin bu siyasal kutuplaşma içindeki siyasal iktidarla aynı siyasal görüşleri paylaşan kesim olması bu durumun bir göstergesidir. Bu yöndeki cevaplar Sosyal Etki Teorisi bağlamında değerlendirildiğinde de bir anlam kazanmamaktadır. Çalışmada elde edilen veriler kadınlar ve erkekler arasında bir karşılaştırmaya gidildiğinde Dışsal Siyasal Etkililiğin erkeklerin siyasal tercihleri ile daha ilintili olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak küçük siyasal partileri tercih eden kadınların Dışsal Siyasal Etkililiklerinin de düşük olması yine literatürle uyumlu bir bulgudur. Yine literatürle uyumlu olarak büyük partileri destekleyenlerin Dışsal Siyasal Etkililikleri de -cinsiyet bazında ifadelerle yaklaşım farklılaşmakla beraber- yüksek olduğu görülmüştür. Diğer bir deyişle kazanan ya da kazanma ihtimali daha güçlü olandan yana olmak Dışsal Siyasal Etkililik’te olumlu bir faktördür. Öte yandan Dışsal Siyasal Etkililik ölçeğinin cinsiyet bazında farklılaşmasını açıklamak için ileride yapılacak araştırmalarda deneklerin kamusal patriyarka ile ilgili görüşlerini araştırarak ifadelerle yer vermenin faydalı olacağı anlaşılmıştır. Araştırmanın önemli bir sınırlılığı Dışsal Siyasal Etkililik ölçeğinde yer alan ifadelerin İngilizce’den çeviri olmasından ileri gelmektedir. Ölçekte yer alan iki ifadeden ilki olan (*People like me don't have any say about what the government*) “Benim gibi insanların

hükümetin ne yaptığı konusunda söz hakkı yoktur” ifadesi aslında “söz hakkının siyasiler tarafından dikkate alınıp işleme sokulup sokulmadığı” bağlamında bir ifade iken “söz hakkının olması gerektiği” ile “söz hakkının kullanılabilirliği” arasındaki ayrımın denekler arasında net anlaşılmamasıyla ilgili bir karışıklık söz konusu olduğu görülmektedir. Bu karışıklıktan kaynaklı olarak deneklerin bir kısmı ölçeğin bu ilk ifadesine verdikleri cevap ile ölçeğin ikinci ifadesine (*Siyasetçilerin benim gibi insanların ne düşündüğünü pek önemsemediğini sanmıyorum*) verdikleri cevapların uç noktalarda çeliştikleri gözlemlenmiştir. Dolayısıyla Dışsal Siyasal Etkililik bağlamında bu araştırmada ikinci ifadenin daha belirleyici olduğu ve ölçeğin birinci ifadesinin bu yönde gözden geçirilmesi gerektiği görülmüştür.

Son olarak çalışmada öğrencilere açık uçlu olarak değerlendirmeleri istendiğinde önemli bir kısmının ankette yer alan siyasal eğilimlere ve Dışsal Siyasal Etkililiğe yönelik sorulardan rahatsızlık duyduklarını ifade etmiş ve pandemi sürecinin siyasetle ilgisi sorgulanmış olması son derece ilginçtir. Toplumsal yaşamın her alanında yapılan tüm düzenlemeler siyaset bağlamında yer alır ve pandemi sürecinde gerçekleştirilen tüm karar ve eylemler de “istisna hali” bile olsa siyasal karar alma ve uygulama sürecinin bir parçasıdır. Oysa birden fazla öğrenci bunu “*Siyasetin pandemi ile ilgisini pek anlayamadım*” cümlesiyle ifade etmiştir. Ancak deneklerin en azından bir kısmı açısından bu “istisna hali”nin olması gerektiğinden çok daha kapsamlı bir şekilde algılandığı anlaşılmaktadır. Üniversite yönetiminin ve akademik kadronun ders işleniş biçimleriyle ilgili olarak aldıkları ve uygulamaya koydukları kararlar deneklerce sorgulanırken aslında bunların siyasal iktidarın aldığı kararların bir uzantısı oldukları gözden kaçırılmıştır. Diğer taraftan deneklerin yorum kısmına eklediklerinden görüldüğü kadarıyla aralarında yer alan ciddi bir kısmın siyasal yabancılaşma ve sinisizm duygusu barındırdıkları ve siyasal sisteme yönelik son derece karamsar bir ruh hali içinde oldukları anlaşılmaktadır. Demokratik bir sistemde yönetilenlerin karar alma süreçlerine katılım yollarının açık olması esastır. Bir “istisna hali” durumunda bu kanalların geçici olarak kapatılması kriz dönemlerinin üstesinden gelmek için anlaşılabilir durum olmakla beraber bu kapatmanın süresi ve şiddeti, alınan ve uygulamaya koyulan kararların meşruluğu ile yönetilenler tarafından sahip çıkılması hususlarında olumsuz yönde etkilerde bulunmaktadır. İstisna halinde biyoiktidarın egemenlik nesnesi olan “çıplak yaşam” ve “politik yaşam” arasında sınırdaki kalan bedenlerin bir alt örneği olan üniversite öğrencileri, bu kararların meşruluk zemininin bir parçasıdır. Bu bağlamda bir istisna hali olarak pandemide getirilen kısıtlamalar öğrencilerin deyimleriyle “*dayatılmadan*” önce onların ihtiyaçlarını ve beklentilerini sorgulayan bir ön alan

araştırması vasıtasıyla öğrencilerin karar alma süreçlerine bir ölçüde katılmalarını sağlayabilirdi. Örneğin Üniversite Pandemi Müdahale Karar Destek Sistemi (*The University Pandemic Response Decision Support System-UPRDSS*), üniversitelerin herhangi bir pandemi ile karşı karşıya kaldıklarında talimat verme için en uygun yöntemi seçmelerine yardımcı olmak için tasarlanmış bir sistemdir ve bu sistemde öğrenci değerlendirme alan araştırmaları

son derece öncelikli bir adım olarak gösterilmektedir (Kaloudelis, Abdulwahab, Fatima, & Yasin, 2021, s. 206). Nitekim literatür araştırmasında da ortaya konduğu üzere doğrudan demokrasi araçları yönetilenlerde Dışsal Siyasal Etkililik duygusunun yükselmesine, yani, siyasal sistemin vatandaşın taleplerine açık olduğu şeklindeki siyasal sistemi güçlendirici duyguların artışına yol açmaktadır.

EK 1: Mart 2020 – Eylül 2021 döneminde Cumhurbaşkanlığına alınan Karar ve Genelge kapsamında tedbirler listesi

	Sayı – Sayılı Resmi Gazete	Tarih	Kapsam
Genelge	2020/2- 31067 RG	13/03/2020	Kamu Görevlilerinin Yurt Dışına Çıkış İzni
Genelge	2020/3- 31074 RG	20/03/2020	Organizasyonların Erteleilmesi
Karar	2279- 31076 RG	22/03/2020	İcra ve İflas Takiplerinin Durdurulması
Genelge	2020/4- 31076 (M) RG	22/03/2020	Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik İlave Tedbirler
Karar	2283- 31079 RG	25/03/2020	COVID-19 Zarar Gören Esnaf Halk Bankası
Genelge	2020/5- 31087 RG	02/04/2020	COVID-19 Salgınının. Kamu İhale Sözleşmelerine Etkisi.
Karar	2399- 31099 RG	13/04/2020	Koronavirüs (COVID-19) hastalığı ile ilgili giderler
Karar	2480- 31114 RG	30/04/2020	Yargı alanında kayıpların önlenmesi
Karar	2481- 31114 (M) RG	30/04/2020	Tarımsal Üreticilerin Kredi Borçlarının Erteleilmesi
Genelge	2020/8- 31139 (M) RG	29/05/2020	Kurum ve Kuruluşlarında Normalleşme
Karar	2706- 31171 RG	30/06/2020	Kısa Çalışma Ödeneği Süre Uzatımı
Karar	2781- 31194 RG	23/07/2020	Covid-19 Salgını Zarar Gören Esnaf ve Sanatkârlar
Karar	2810- 31202 RG	31/07/2020	Kısa Çalışma Ödeneğinin Süresinin Uzatılması
Genelge	2020/11- 31225 RG	26/08/2020	COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik
Karar	2915- 31230 RG	31/08/2020	Kısa Çalışma Ödeneğinin Süresinin Uzatılması
Karar	3096- 31281 RG	21/10/2020	Bakım Merkezlerinde Bakım Hizmeti Sunulabilmesi
Karar	3134- 31287 RG	27/10/2020	Kısa Çalışma Ödeneğinin Süresinin Uzatılması
Karar	3238- 31321 RG	30/11/2020	Kısa çalışma süresi başvurusu
Karar	3238- 31321 RG	01/12/2020	Kısa Çalışma Başvuru Süresinin Uzatılması
Karar	3316-7- 31343 RG	23/12/2020	Kısa Çalışma Ödeneğinin Süresinin Uzatılması
Karar	3489- 31385 RG	04/02/2021	Esnaf ve Sanatkârlar Halk Bankası Düşük Faizli Kredi
Karar	3506- 31387 RG	06/02/2021	Yiyecek ve İçecek Hizmeti Faaliyetlerinde Bulunan İşletmeler
Karar	3556- 31400 RG	19/02/2021	Kısa Çalışma Ödeneğinin Süresinin Uzatılması
Genelge	2021/5- 31410 (M) RG	01/03/2021	Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Normalleşme
Genelge	2021/8- 31454 RG	14/04/2021	COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik
Karar	3910- 31463 RG	23/04/2021	Kısa süre Çalışma döneminin uzatılması
Karar	3929- 31470 RG	30/04/2021	Esnaf ve Sanatkârlar ile Gerçek Kişi Tacirlere Destekler
Karar	3998- 31487 RG	21/05/2021	Esnaf ve Sanatkârlar ile Gerçek Kişi Tacirlere Hibe Desteği
Genelge	2021/13- 31527RG	30/06/2021	Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Normalleşme

(Yürütmenin bir parçası ve pandemi döneminde kısıtlayıcı tedbirlerin baş uygulayıcıları olduğu halde İç İşleri Bakanlığı vd. bakanlıklarca alınan karar ve genelgelere tabloda yer verilmemiştir. Tam kapanma, maske ve dezenfektan satışı gibi günlük hayatın üzerinde doğrudan kısıtlayıcı uygulamalar İç İşleri Bakanlığınca yürütülmüştür. Üniversitelerde uzaktan eğitime geçiş kararı ise dönemin YÖK başkanı Prof.Dr. M.A. Yekta Saraç (YÖK, 2020) tarafından 6 Mart 2020 tarihinde yapılan basın açıklamasıyla duyurulmuştur. Bu basın açıklamasında yer alan “Sayın Cumhurbaşkanımızın eğitim öğretim süreçlerinin kesintiye uğramaması ve bu sürecin en az hasarla aşılması yönündeki yönlendirmeleri” ifadesinden de anlaşılacağı üzere bu kapsamda alınan kararlar yine Cumhurbaşkanlığı'nın onayı çerçevesinde alınmıştır.)

KAYNAKÇA

- Abramson, P. R., & Aldrich, J. H. (1982). The Decline of Electoral Participation in America. *The American Political Science Review*, 76(3), 502-521.
- Acock, A., Clarke, H. D., & Stewart, M. C. (1985). A New Model for Old Measures: A Covariance Structure Analysis of Political Efficacy. *The Journal of Politics*, 47(4), 1062-1084.
- Agamben, G. (2006). *İstisna Hali*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan Egemen iktidar ve Çıplak Hayat*. İstanbul: Ayrıntı.
- Agamben, G. (2021). *Where Are We Now: The Epidemic as Politics*. London: Eris.
- Agamben, G., & Heller-Roazen, D. (2000). *Potentialities: Collected Essays in Philosophy*. Stanford University Press.
- Almond, G. A., & Verba, S. (1989). *The Civic Culture_ Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. London: Sage.
- Amnå, E., Munck, I., & Zetterberg, P. (2004). Meaningful Participation? Political Efficacy of Adolescents in 24 countries. *Emerging Repertoires of Political Action: Toward a Systematic Study of Postconventional Forms of Participation at ECPR Joint Sessions of Workshops*. Upsala.
- Anderson, M. R. (2010). Community Psychology, Political Efficacy, and Trust. *Political Psychology*, 31(1), 59-84.
- Ashton, a. T. (1983). *A Study of Teachers' Sense of Efficacy. Final Report, Executive Summary*. Florida: Foundations of Education, University of Florida.
- Balch, G. I. (1974). Multiple Indicators in Survey Research: The Concept "Sense of Political Efficacy". *Political Methodology*, 1(2), 1-43.
- Bandura, A. (1993). Perceived Self-Efficacy in Cognitive Development and Functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117-148.
- Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy in Changing Societies*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Baştürk, E. (2013). Modern Egemenliğin 'Nomos'u Olarak İstisna Hali . *FLSF*, 71-83.
- Bennett, L. L., & Bennett, S. E. (1989). Enduring Gender Differences In Political Interest The Impact of Socialization and Political Dispositions. *American Politics Quarterly*, 17(1), 105-122.
- Bentzen, S. S. (2014). *Perceptions Of Corruption & External Political Efficacy: Regime Stability & Democratic Legitimacy*. Electronic Theses and Dissertations. 784.: onic Theses and Dissertations. 784. adresinden alındı
- Benzécri, J.-P. (1992). *Correspondence Analysis Handbook*. New York: CRC Press.
- Bowler, S., & Donovan, T. (2002). . Democracy, Institutions and Attitudes about Citizen Influence on Government. *British Journal of Political Science*, 32(2), 371-390.
- Campbell, A., Gurin, G., & Miller, W. E. (1954). *The Voter Decides*. New York: Peterson.
- Caprara, G. V., Vecchione, M., Capanna, C., & Mebane, M. (2009). Perceived political self-efficacy: Theory, assessment, and applications. *European Journal of Social Psychology*, 1002-1019.
- Carnegie. (2021, Eylül 03). *Global Protest Tracker*. Eylül 08, 2021 tarihinde Carnegie Endowment for International Peace: https://carnegieendowment.org/publications/interactive/protest-tracker?gclid=CjwKCAjwvuGJBhB1EiwACU1Aiajc8Rg5joR1EefWNNBZ26wRAHzjG_y7n_hTo-hILXzumAS2-FhGLBoCGhkQAvD_BwE# adresinden alındı
- Chamberlain, A. (2012). A Time-Series Analysis of External Efficacy. *Public Opinion Quarterly*, 76(1), 117-130.
- Clarke, H. D., & Acock, A. C. (1989). National Elections and Political Attitudes: The Case of Political Efficacy. *British Journal of Political Science*, 19(4), 551-562.
- Craig, S. C., & Maggiotto, M. A. (1982). Measuring Political Efficacy. *Political Methodology*, 8(3), 85-109.
- Craig, S. C., Niemi, R. G., & Silver, G. E. (1990). Political Efficacy And Trust: A Report On The Nes Pilot Study Items. *Pohtical Behavior*, 12(3), 289-314.

- Davis, C. L., & Colema, K. M. (1976). The Structural Context of Politics and Dimensions of Regime Performance: Their Importance for the Comparative Study of Political Efficacy. *Comparative Political Studies*, 9, 189-206.
- Dinçer, E. H. (2019). Agamben'in Siyasal Kuramı ve Türkiye'deki Suriyelilerin Hukuksal Statüleri. *Göç Dergisi*. doi:10.33182/gd.v6i2.640
- Dyck, J. J., & Lascher, E. L. (2009). Direct Democracy and Political Efficacy Reconsidered. *Political Behavior*. *Political Behavior*, 401-427.
- Finkel, S. E. (1987). The Effects of Participation on Political Efficacy and Political Support: Evidence from a West German Panel. *The Journal of Politics*, 49(2), 441-464.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Frey, B. (1997). A Constitution for Knaves Crowds Out Civic Virtues. *Economic Journal*, 107, 1043-1053.
- Geurkink, B., Zaslove, A., Sluiter, R., & Jacobs, K. (2020). Populist Attitudes, Political Trust, and External Political Efficacy: Old Wine in New Bottles? *Political Studies*, 68(1), 247-267.
- Goodwill, A. M., Allen, J. C., & Kolarevic, D. (2014). Improvement of Thematic Classification in Offender Profiling: Classifying Serbian Homicides Using Multiple Correspondence, Cluster, and Discriminant Function Analyses. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 11(3), 221-236.
- Greenacre, M. (2017). *Correspondence Analysis in Practice*. Barcelona: Chapman and Hall/CRC.
- Gurin, P., Gurin, G., & Morrison, B. M. (1978). Personal and Ideological Aspects of Internal and External Control. *Social Psychology*, 41(4), 275-296.
- IBM Corp. (Released 2015). IBM SPSS Statistics for Windows, Version 23.0. Armond, New York: IBM Corp.
- Iyengar, S. (1980). Subjective Political Efficacy as a Measure of Diffuse Support. *Public Opinion Quarterly*, 44(2), 249-256.
- Jasanoff, S., Hilgartner, S., James, W., & White, L. (2021). *Learning From Covid: A 23-Nation Comparative Study of COVID-19 Response, with Lessons for the Future of Public Health*. 09 09, 2021 tarihinde Comparative Covid Response: <https://compcore.cornell.edu/wp-content/uploads/2021/03/012021-23-National-Comparative-Study-Synthesis-Paper4.pdf> adresinden alındı
- Kaloudelis, D., Abdulwahab, A., Fatima, A., & Yasin, Z. (2021). Design of a University Pandemic Response Decision Support System. *Proceedings of the Annual General Donald R. Keith Memorial Conference*, (s. 205-210). West Point, New York, USA 29 April 2021. 03 15, 2022 tarihinde http://www.ieworldconference.org/content/WP2021/Papers/GDRKMCC_21_64.pdf adresinden alındı
- Karaman, T. (2004). Political efficacy and its antecedents in contemporary Russia. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 20(2), 30-49.
- Karp, J. A., & Banducci, S. A. (2008). Political Efficacy and Participation in TwentySeven Democracies: How Electoral Systems Shape Political Behavior. *British Journal of Political Science*, 38(2), 311-324.
- Kartal, O. (2019). *Yaşayan Ölüler: Sinema, Biyopolitika ve Felsefe*. İstanbul: İthaki.
- Khare, V. (2021, Haziran 05). *The India Covid patients whose lonely deaths went viral*. Eylül 06, 2021 tarihinde BBC: <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-57098625> adresinden alındı
- Kölln, A.-K., Esaiasson, P., & Turper, S. (2013). External Efficacy and Perceived Responsiveness – Same, same or different? *EPOP 2013 Conference 13-15 Eylül 2013*. Lancaster: <https://www.lancaster.ac.uk/fass/events/epop2013/docs/External%20efficacy%20and%20responsiveness%201209.pdf>.
- Lambert, R. D., J. E., Brown, S. D., & Kay, B. J. (1986). Effects of Identification with Governing Parties on Feelings of Political Efficacy and Trust. *Canadian Journal of Political Science*, 19(4), 705-728.
- Latané, B. (1981). The Psychology of Social Impact. *American Psychologist*, 36(4), 343-356.

- Latané, B., & Wolf, S. (1981). The social impact of majorities and minorities. *Psychological Review*, 88(5), 438-453.
- Lemke, T., Casper, M. J., & Moore, L. J. (2011). *Biopolitics: An Advanced Introduction*. NYU Press.
- Miller, W. E., A. H., & Schneider, E. J. (1980). *American National Election Studies Data Sourcebook, 1952-1978*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nicholls, J. G. (1984). Achievement motivation: Conceptions of ability, subjective experience, task choice, and performance. *Psychological Review*, 91(3), 328-346.
- Niemi, R. G., Craig, S. C., & Mattei, F. (1991). Measuring Internal Political Efficacy in the 1988 National Election Study. *The American Political Science Review*, 85(4), 1407-1413.
- Norris, M. (2016). The Economic Roots of External Efficacy: Assessing the Relationship between External Political Efficacy and Income Inequality. *Canadian Journal of Political Science*, 1(4), 1-23.
- Özmkas, U. (2020). *Biyopolitika: İktidar ve Direniş Foucault, Agamben, Hardt-Negri*. İletişim.
- Pateman, C. (1971). Political Culture, Political Structure and Political Change. *British Journal of Political Science*, 1(3), 291-305.
- PAÜ. (2021). *Sayılarla PAÜ*. Eylül 08, 2021 tarihinde Pamukkale Üniversitesi: <https://www.pau.edu.tr/pau/tr/sayilarlaPAU> adresinden alındı
- Pinkleton, B. E., Austin, E. W., Zhou, Y., Willoughby, J. F., & Reiser, M. (2012). Perceptions of News Media, External Efficacy, and Public Affairs Apathy in Political Decision Making and Disaffection. 89(1), 23-39.
- Pollock, I. P. (1983). The Participatory Consequences of Internal and External Political Efficacy: A Research Note. *The Western Political Quarterly*, 36(3), 400-409.
- Rico, G., Guinjoan, M., & Anduiza, E. (2020). Empowered and enraged: Political efficacy, anger and support for populism. *European Journal of Political Research*, 59(4), 797-816.
- Rosenstone, S. J., & Hansen, J. M. (1993). *Mobilization, participation, and democracy in America*. New York: Macmillan Publishing Company.
- Sarieva, I. R. (2018). How To Measure Perceived Political Efficacy? A Three-Component Scale. *Psychology. Journal of the Higher School of Economics*, 15(3), 477-490.
- Schulz, W. (2005, Eylül 8-10). *Political Efficacy and Expected Political Participation among Lower and Upper Secondary Students*. ECPR General Conference in Budapest: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED499264.pdf> adresinden alındı
- Schunk, D. H. (1989). Self-efficacy and ability in achievement behavior. *Educational Psychology Review*, 1, 173-208.
- Shaffer, S. D. (1981). A Multivariate Explanation of Decreasing Turnout in Presidential Elections, 1960-1976. *American Journal of Political Science*, 25(1), 68-95.
- Smith, D. A., & Tolbert, C. J. (2004). *Educated by Initiative: The Effects of Direct Democracy on Citizens and Political Organizations in the American States*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Stewart, M. C., Kornberg, A., Clarke, H. D., & Acock, A. (1992). Arenas and Attitudes: A Note on Political Efficacy in a Federal System. *The Journal of Politics*, 54(1), 179-196.
- TBMM. (2020, Nisan 17). *Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik Ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*. 08 18, 2021 tarihinde Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7244&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı
- TC Cumhurbaşkanlığı. (2021). *Cumhurbaşkanı Genelgeleri*. 09 14, 2021 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/#cumhurbaskaniGenelgeleri> adresinden alındı

- Ulbig, S. G. (2008). Voice Is Not Enough: The Importance of Influence in Political Trust and Policy Assessments. *The Public Opinion Quarterly*, 72(3), 523-539.
- Valentino, N. A., Gregorowicz, K., & Groenendyk, E. W. (2009). Efficacy, Emotions and the Habit of Participation. *Political Behavior*, 31(3), 307-330.
- Vetter, A. (1997). *Political Efficacy - Reliabilitiit und Validitiit*. Wiesbaden: Deutscher Universitots-Verlag GmbH.
- Watts, M. W. (1973). Efficacy, Trust, and Commitment to the Political Process. *Social Science Quarterly*, 54(3), 623-631.
- WHO. (1999). *Influenza Pandemic Plan. The Role of WHO and Guidelines for National and Regional Planning*. Geneva: World Health Organization.
- WHO. (2021). *About pandemic phases*. Eylül 8, 2021 tarihinde World Health Organization Europe: <https://www.euro.who.int/en/health-topics/communicable-diseases/influenza/data-and-statistics/pandemic-influenza/about-pandemic-phases> adresinden alındı
- WHO. (2021). *Timeline: WHO's COVID-19 response*. Eylül 8, 2021 tarihinde World Health Organization: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!> adresinden alındı
- YÖK. (2020, Mart 06). *Basın Açıklaması*. 09 14, 2021 tarihinde YÖK: <https://covid19.yok.gov.tr/Documents/alinan-kararlar/03-uzaktan-egitime-iliskin-alinan-karar.pdf> adresinden alındı
- YÖK. (2021). *Covid-19 ve Yükseköğretim*. Eylül 8, 2021 tarihinde Yükseköğretim Kurulu: <https://covid19.yok.gov.tr/covid-19-yuksekogretim-yol-haritasi> adresinden alındı
- YÖK. (2021). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. Eylül 08, 2021 tarihinde Yükseköğretim Kurumu: <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden alındı
- Zúñiga, H. G., Diehl, T., & Ardévol-Abreu, A. (2017). Internal, External, and Government Political Efficacy: Effects on News Use, Discussion, and Political Participation. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 61(3), 574-596.

© 2019 & 2022 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).